

Sebe, Mihai

Working Paper

Idea of Europe in inter-war Romania

EIR Working Papers Series, No. 29

Provided in Cooperation with:

European Institute of Romania, Bucharest

Suggested Citation: Sebe, Mihai (2010) : Idea of Europe in inter-war Romania, EIR Working Papers Series, No. 29, European Institute of Romania, Bucharest

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/140679>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

Institutul European din România

IDEEA DE EUROPA ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

IDEA OF EUROPE IN INTER-WAR ROMANIA

(ediție bilingvă / bilingual edition)

Colecția de studii IER

Nr. 29

Working Papers Series

Institutul European din România

IDEEA DE EUROPA ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

Autor:
Mihai SEBE

București, noiembrie 2010
Colecția Working Papers IER, nr. 29

Institutul European din România

Bd. Regina Elisabeta 7-9 București, sector 3, România

Telefon: (4021) 314 26 96; Fax: (4021) 314 26 66

E-mail: ier@ier.ro; Website: www.ier.ro

Colectiv editorial:

Maria DOGIOIU

Agnes NICOLESCU

Rodica ZAHARIA

Coordonator serie:

Agnes NICOLESCU

ISSN online: 1841 - 4281

Referent științific: Florin Țurcanu, prof. univ. dr., Prodecan, Facultatea de Științe Politice,
Universitatea București

Revizor lingvist: Gigi Mihăiță

Traducere: Mihai Sebe, Ioana Diaconu

Grafică și DTP: Monica DUMITRESCU

Copertă: Monica DUMITRESCU

© Institutul European din România, 2010

Opiniile prezentate aici aparțin autorilor și nu implică în nici un fel instituțiile pe care aceștia le reprezintă.

IDEEA DE EUROPA ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

Abstract

Prezenta lucrare își propune să examineze evoluția ideii europene în România interbelică. Se încearcă cu această ocazie realizarea unei prezentări sintetice a curentelor și evoluțiilor intelectuale românești, prezentarea unei istorii a acestei idei în mediile politice și intelectuale interbelice. Lucrarea dovedește că elitele românești sunt conectate la evoluțiile pe plan european, oferind soluții și comentând pe un ton avizat propunerile avansate.

Concepția românească asupra Europei unite se remarcă prin importanța deosebită acordată aspectului politic – statele europene trebuie să fie unite, egale și să aibă frontierele garantate. Avem de-a face cu o evoluție calitativă care trece prin ideea unor asociații regionale, culminând cu ideea unei Europe unite bazate pe propunerea lui Aristide Briand. Spre sfârșitul deceniului al treilea și mijlocul deceniului al patrulea accentul se pune pe ideea unei Comunități Economice Europene, bazate în parte pe ideile germane avansate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

Cuvinte cheie

Istoria ideii de Europa; perioada interbelică; Uniunea Europeană; extremism; gândire politică; comunism; social-democrație.

Mihai Sebe este coordonator de proiect în cadrul Serviciului Analiză și Studii Europene, Institutul European din România. Licențiat în științe politice și drept și doctorand în cadrul Școlii Doctorale de Știință Politică, Universitatea din București, ariile sale principale de interes sunt reprezentate de istoria ideilor politice în România, istoria ideii europene, politici sociale și educaționale, dreptul muncii, relații internaționale, istoria politică a Europei. Date de contact: mihai.sebe@ier.ro, mihai.sebe@yahoo.com.

IDEEA DE EUROPA ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

CUPRINS

INTRODUCERE	7
CAPITOLUL I. ROMÂNIA MARE LA FINELE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL	7
I.1. Criza dinastică – factor cheie în conflictele politice interne	7
I.2. Redefinind Constituția	7
I.3. Partidele politice interbelice – între declin și extremism.....	8
CAPITOLUL II. PREMISELE CULTURALE ALE CONCEPTULUI DE UNITATE EUROPEANĂ	9
CAPITOLUL III. PRIMUL DECENIU INTERBELIC ȘI IDEEA DE EUROPA	11
CAPITOLUL IV. ROMÂNIA ȘI PACTUL BRIAND	13
IV.1. Memorandumul Briand și extremele politice	15
CAPITOLUL V. IDEEA DE EUROPA ÎN PERIOADA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL	16
V.1. De la ideea nazistă de Europa	16
V.2...la percepțiile românești asupra unității europene	17
CONCLUZII	22
BIBLIOGRAFIE	48

INTRODUCERE

Prezenta lucrare se încadrează pe linia studiilor și dezbaterilor contemporane care tratează viața intelectuală și politică din România Mare în contextul mai larg al istoriei europene a ideilor. Tratez aici o temă de istorie a ideilor politice, așa cum erau reflectate în România interbelică, mai precis, istoria ideii europene, a creării unei Europe unite, pe baze federale sau confederale. Este vorba de o gândire inițial favorabilă unor proiecte regionale, unei idei grandioase de securitate colectivă, care va evolua sub forța impulsului intelectual oferit de Propunerea Briand de creare a unei Europe federale, pentru a decădea treptat sub presiunea evenimentelor la începutul deceniului al patrulea.

Noutatea cercetării întreprinse constă în analiza extensivă a documentației istorice existente (articole de presă, prelegeri universitare, documente rezultate în urma conferințelor). Această metodă de analiză îmi permite reconstituirea cronologică și filiația ideilor europene în conștiința politică și socială interbelică. Acestea sunt sincrone cu mersul ideilor în restul Europei, încadrându-se în schema generală a traseului intelectual interbelic. Problema raportării la Europa și evoluția ideii unității europene în România interbelică nu a fost studiată de-o manieră continuă și atentă.

Analiza ține seama de contextul politic instabil și de faptul că aceste articole, conferințe și alte publicații reflectă premisele intelectuale și ideologice care au stat la baza elitei interbelice românești precum și soluțiile politice avute în vedere cu privire la „problema europeană”.

Metodologia utilizată de prezentul studiu este dictată de natura subiectului ales, în sensul în care cercetarea are drept subiect principal, dar nu unic, activitatea publicistică desfășurată în perioada interbelică. În aceste condiții, metoda principală de cercetare constă din studierea publicațiilor epocii. Un rol important este jucat de combinația și de comparația diferitelor surse, plecând de la articole, conferințe publice și terminând cu lucrări de specialitate în scopul eliminării eventualelor erori de interpretare și de catalogare și în scopul obținerii unei mai bune reprezentări a ceea ce s-a publicat. Prin această metodă izolez și particularizez

diferitele categorii de surse (articole, documente de arhivă etc.).

În același timp, plecând de la aceste surse, reconstitui itinerarul politic și bibliografic al ideii de Europa. Aceste surse ajută la reconstituirea, în diferite etape, a biografiei ideatice și intelectuale a conceptului de uniune europeană, sunt utilizate pentru a compara evoluția acestei idei, formarea și expunerea sa. Lucrarea își propune să conecteze și să coreleze această idee cu celelalte evoluții din România interbelică și din Europa acelor timpuri.

CAPITOLUL I. ROMÂNIA MARE LA FINELE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

I.1. Criza dinastică – factor cheie în conflictele politice interne

Sfârșitul Primului Război Mondial avea să găsească România în plină criză dinastică, criză care va influența întreaga politică interbelică datorită abdicării principelui moștenitor Carol în anul 1925. Moartea Regelui Ferdinand în 1927 și minoratul noului succesor la tron, Principele Mihai, vor aduce la putere o Regență formată din trei persoane: Principele Nicolae, Patriarhul Miron Cristea și Gheorghe Buzdugan, președintele Înaltei Curți de Casație și Justiție.

Partidele de opoziție se vor folosi din acest moment de existența Regenței și de situația creată pentru a critica guvernul liberal, văzut ca singurul responsabil pentru situația creată¹. Criza se sfârși odată cu revenire pe tron a lui Carol va reveni în țară în iunie 1930.

I. 2 Redefinind Constituția

De îndată după terminarea Primului Război Mondial a apărut necesitatea realizării unei Constituții care să reflecte noile realități istorice. A fost un proces complicat și îndelungat, marcat de dezbateri prelungite asupra manierei de alcătuire a noului act fundamental.

În ciuda opiniei general acceptate potrivit căreia Constituția din 1923 a reprezentat un model de Constituție democratică care consacra un regim democratic întemeiat pe separarea puterilor în

¹ Constantin ARGETOIANU, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, volumul VII, Editura Machiavelli, București, 1996, p. 258, „Fără nici o îndoială, lovitura lui Carol «dezaxase» viața noastră politică, tulburând adânc raporturile partidelor cu Coroana și cu cei care o stăpâneau. «Chestiunea Carol» a devenit peste noapte pivotul politicii românești. Oamenii politici și partidele au fost supuși unei noi clasificări și socotii apti sau inapti pentru guvernare după cum puteau fi sau nu fi bănuți că ar favoriza o eventuală revenire a Prințului”

stat, parlament bicameral și pe asigurarea unui mare număr de drepturi², buna funcționare a legii fundamentale a fost viciată de o serie de deficiențe structurale. „În pofida tezei de până acum, potrivit căreia Constituția din 1923 a fost «cea mai liberă și mai democratică din întreaga istorie a României», trebuie să arătăm aici încă o dată că Legea fundamentală conținea deja dispoziții îndreptate împotriva caracterului democratic al Constituției și care, în cele din urmă, aveau să conducă la anularea lor»³.

Avem astfel, în fază incipientă, premisele evoluției viitoare spre dictatură, o dictatură încurajată și de apariția partidelor extremiste. Marea Unire, prin efectul său de surpriză, „făcea să se uite – sau să se dorească a fi uitate – gravele erori și păcate ale echipelor guvernamentale și ale clasei politice – responsabile de nenorocirile abătute asupra țării»⁴. Dacă aceasta era părerea în rândul claselor dominante, realitatea arăta cu totul altfel la nivelul claselor de jos. Războiul, prin maniera în care a schimbat viața întregii societăți, a adus în prim planul politic noi clase sociale anterior excluse. Clasa țărănească, care a dus greul războiului, a decis să capete un rol mai activ în politica statului solicitând îndeplinirea unor reforme sociale și politice radicale⁵.

1.3. Partidele politice interbelice – între declin și extremism

Sub presiunea Revoluției bolșevice din Rusia se decide înfăptuirea reformei agrare din anul 1921.

Pe plan politic se decide acordarea dreptului de vot universal, direct, secret și obligatoriu pentru toți bărbații.

Asistăm cu această ocazie la dispariția sau la redefinirea partidelor politice antebelice sub forța noilor schimbări socio-economice. Partidul Conservator va înceta să existe în anii 1920 odată cu dispariția bazei sale de putere, marii proprietari de pământuri în timp ce Partidul Național Liberal va deveni treptat „o forță politică liberală de dreapta, chiar o forță de dreapta, care «luptă pentru principiile conservatoare ale marii burghezii»”⁶. Structura sa rigidă, bazată pe forța unui președinte carismatic ca și clasa socială pe care o reprezenta, „faima sa de întruchipare a oligarhiei”⁷, vor avea ca rezultat final o atractivitate redusă în rândul maselor care va duce după 1933 la dispariția vechii puteri deținute⁸.

Un nou partid creat la sfârșitul Primului Război Mondial a fost Partidul Țărănesc înființat în decembrie 1918 de Ion Mihalache. Acest partid se baza pe clasa țărănească susținând importanța dezvoltării agriculturii și a sprijinirii micii proprietăți agricole⁹. Treptat Partidul Țărănesc va intra în conflict cu Partidul Liberal, iar pentru a face față competiției politice va fuziona cu Partidul Național al lui Iuliu Maniu formând astfel în 1927 Partidul Național-Țărănesc.

Sfârșitul războiului a adus cu el și apariția primelor mișcări extremiste a căror bază era formată în principal din tineri, tineri adesea dezorientați și care încercau să se adapteze noii situații create¹⁰. Inițial, extrema stângă părea avantajată. În noiembrie 1918, Partidul Social Democrat din

² Angela BANCUI, *Istoria constituțională a României. Deziderate naționale și realități sociale*, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 135: „Analizată în perspectiva istorico-politică, Constituția din 1923, ca expresie a raportului real de forțe din perioada 1919 – 1923, a reprezentat așezământul juridic principal pe baza căruia au funcționat instituțiile fundamentale ale României întregite, conferind statului român forma de guvernământ monarhică, dar întemeiată pe regimul democrat parlamentar – constituțional.”

³ Hans-Christian MANER, *Parlamentarismul în România 1930 – 1940*, Editura Enciclopedică, București, 2004, pp. 32-33: „Punctele critice din conținut se refereau mai ales la centralismul administrativ, limitarea libertăților publice, absența femeilor din viața publică, ca și mulțimea de declarații confuze, echivoce”.

⁴ Florin CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002, p. 297

⁵ Armin HEINEN, *Legiunea „Arhanghelului Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, Editura Humanitas, București, 1999, p. 94: „Până în 1914, în România masele își putuseră articula la nevoie revendicările prin răscoale. Dar acum, o elită a cărei dispoziție pentru reformă izvora din intenția de a stinge orice scânteie revoluționară, pentru a nu-și periclita propria poziție socială și politică, acorda competență politică maselor, care, până atunci, stătuseră deoparte și trăiseră în sisteme politice diferite.

Soldații participanți la primul război mondial s-au întors cu o nouă conștiință de sine din tranșee. Nu mai erau forțele de muncă supuse, «dobitoace politice pentru vot», ci țărani independenți, care demonstraseră în război că de ei depind bunăstarea și suferințele națiunii. Ei cereau libertate, dreptate socială și desființarea «politicianismului»”.

⁶ Hans-Christian MANER, *Parlamentarismul în România 1930 – 1940*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 39

⁷ *Ibidem*, p. 39

⁸ Francisco VEIGA, *Istoria Gărzii de fier 1919 – 1941. Mistica ultranaționalismului*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 35: „vechiul partid de cadre s-a transformat într-o piesă subordonată unui nou joc politic de mare anvergură”

⁹ Ioan SCURTU, Ion BULEI, *Democrația la români 1866 – 1938*, Editura Humanitas, București, 1990, pp. 64-65: „Doctrinarii acestui partid erau adepții unei societăți în care agricultura să aibă un rol precumpănitor în economia națională. Ei nu preconizau lichidarea industriei, ci dezvoltarea doar acelor ramuri care se bazau pe bogățiile naturale ale țării (sare, petrol, etc.), precum și a industriei de armament (în vederea apărării țării).”

¹⁰ Mihail MANOILESCU, *Memorii I*, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 30: „Războiul nostru se terminase atât de bine și, cu toate acestea, de pe urma lui mulți tineri purtau în suflet o adâncă nemulțumire. Era o nemulțumire de un ordin subtil, căci mândria noastră nu fusese pe deplin satisfăcută de modul cum decursese războiul în toate fazele lui. Noi sufeream de pe urma «defectelor de frumusețe» ale politicii purtate de conducătorii soartei noastre de-a lungul războiului.”

România își schimbă numele în Partidul Socialist, adoptând în luna decembrie *Declarația de principii*. Fidel politiciii internaționaliste a Revoluției bolșevice, partidul va adera la Internaționala a III-a schimbându-și numele în Partidul Comunist Român (mai 1921)¹¹. Atitudinea favorabilă față de Rusia sovietică ca și exprimările programatice în favoarea separării anumitor provincii românești (în special Basarabia) vor duce la interzicerea sa în anul 1924 prin așa-numita Lege Mârzescu, partidul devenind astfel „gruparea cea mai lipsită de importanță dintre toate grupările radicale de stânga din estul Europei în perioada interbelică”¹².

Mult mai periculoasă pentru structurile existente se va dovedi a fi ascensiunea forțelor radicale de dreapta. Această ascensiune a fost favorizată la rândul ei de Revoluția bolșevică. Efervescența mișcărilor de stânga a determinat o contrareacție în extrema dreaptă a spectrului politic. La aceasta trebuie adăugată așa-numita „problemă evreiască” după cum a fost identificată de o serie de cercetători. Astfel, pentru Irina Livezeanu, emanciparea evreilor și reforma agrară a dus la înlocuirea vechii probleme sociale, generate de absența proprietății asupra pământului în numeroase familii din mediul rural, cu problema națională, o problemă identitară cauzată de prezența evreilor în viața socială¹³.

Cel care se va afirma în cadrul extremei drepte va fi un student la Universitatea din Iași, Corneliu Zelea Codreanu. În ianuarie 1922 Corneliu Zelea Codreanu și Alexandru C. Cuza, decanul Facultății de Drept, vor forma Uniunea Național-Creștină. Aceasta, ca și celelalte mișcări ulterioare, vor avea un pronunțat caracter antisemit, o caracteristică a mișcărilor de acest gen din epocă. Un an mai târziu, la 23 martie 1923, aceștia vor forma Liga Apărării Național Creștine. În 1927 C.Z. Codreanu va înființa Legiunea Arhanghelului Mihail. Mișcarea legionară va fi scoasă în afara legii în anul 1933.

CAPITOLUL II. PREMISELE CULTURALE ALE CONCEPTULUI DE UNITATE EUROPEANĂ

Marile dezbateri culturale de la finele Primului Războiului Mondial au dus la apariția a două tabere majore, fiecare cu propria viziune asupra dezvoltării viitoare a României. Avem de-a face, pe de-o parte, cu *europeniștii* care „tratau România ca parte componentă a Europei și insistau că ea nu avea de ales, că trebuia să urmeze calea dezvoltării economice și sociale, bătută deja de Occidentul urbanizat și industrializat” și, pe de altă parte, cu grupul *tradiționaliștilor* care „subliniau caracterul agrar al României și căutau modele de dezvoltare bazate pe moștenirea sa socială și culturală unică”¹⁴.

În tabăra europeniștilor s-au remarcat Eugen Lovinescu și Ștefan Zeletin. Deși având concepții diferite amândoi considerau „că România își datorează evoluția spre capitalism intrării sale în orbita de interese a țărilor europene avansate”¹⁵. Factorul extern era considerat a fi responsabil pentru reforma suferită de România. Diferențele apar în ceea ce privește natura acestui factor extern. Modernizarea României era rezultatul unei motivații „sociologice-economice” pentru Zeletin, în timp ce Lovinescu aborda problema reformei din „perspectiva sociologiei culturii”, a ceea ce Zigu Ornea numea „anticipația ideologicului asupra economicului”¹⁶.

Pentru Lovinescu dezvoltarea României moderne s-a datorat în primul și în primul rând schimbului de idei cu Occidentul. Conștiente de înapoierea Principatelor și mai apoi a României, elitele politice autohtone realizează superioritatea organizării politice occidentale pe care încearcă să o imite – proces pe care el îl denumeste „sincronism”¹⁷.

Dacă Lovinescu pune accentul pe cauzele ideatice ale transformării, Zeletin va accentua rolul economiei în modernizarea accelerată a României.

¹¹ Zigu ORNEA, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Editura Eminescu, București, 1980, pp. 38-39

¹² Hans-Christian MANER, *Parlamentarismul în România 1930 – 1940*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 46

¹³ Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare 1918 – 1930*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 21: „Mai mult, satisfăcând parțial cererea de pământ a țăranilor, reforma agrară a făcut posibilă înlocuirea problemei sociale – problema țăranimii și a foamei sale de pământ – de către problema națională ca principală problemă a societății românești. În România Mare, așadar, expansiunea teritorială și reformele postbelice au contribuit la recrudescența unui naționalism cu o nuanță de antisemitism, ca în secolul al XIX-lea, dar înflorind acum într-un context nou radicalizat – cel al unui stat românesc mai puternic și al unor elite românești, relativ vorbind, mai slabe.”

¹⁴ Mihai BĂRBULESCU, Dennis DELETANT, Keith HITCHINS, Șerban PAPACOSTEA, Pompiliu TEODOR, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2005, p. 347

¹⁵ Zigu ORNEA, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Editura Eminescu, București, 1980, p. 323

¹⁶ *Ibidem*, p. 323

¹⁷ *Op. cit.*, p. 348: „În concepția sa, această „lege” era cheia pentru a înțelege relația între România agricolă, patriarhală, pe de o parte, și Occidentul industrializat, urbanizat, pe de alta. În consecință, cel inferior imita pe cel superior – popoarele subdezvoltate pe cele avansate, iar satul imita orașul. La început imitarea era completă, superficială și lipsită de selectivitate, dar apoi, pe măsura maturizării, ea se transforma în adaptarea a tot ceea ce se considera în mod conștient ca fiind necesar și superior, o etapă, în concepția lui Lovinescu pe care România o atinsese în anii 1920. Dar, insistă el, sincronismul nu însemna doar imitare; el era, de asemenea, integrare. Era convins că întreaga Europă devenea tot mai unită ca urmare a dezvoltării mijloacelor moderne de comunicație, subliniind că societățile cele mai diverse deveneau omogene mai repede ca oricând.”

Integrate în comerțul mondial, Principatele vor suferi o serie de schimbări economice fundamentale care duc spre modificarea radicală a structurilor sociale și politice tradiționale.¹⁸

Europeniștii se vor grupa la început în jurul revistei *Ideea europeană* apărută în anul 1919. Scopul publicației era foarte clar definit, având ca obiectiv general și ca scop principal „să informeze publicul românesc asupra curentelor de idei și transformări sociale din Europa”¹⁹. Revista își propunea să devină o tribună a ideii europene în România. Se manifesta activ în favoarea unei interpretări românești a evoluțiilor europene. România nu trebuia să devină o simplă „colonie culturală” ci trebuia să fie conectată activ la valorile și la civilizația europeană. Conștientă de necesitatea popularizării ideilor europene, echipa editorială va lansa din anul 1920 ciclul „Conferințele *Ideii Europene*” prin care vorbitorii naționali prezentau publicului larg principalele evoluții și personalități internaționale interpretate într-o cheie națională²⁰.

La polul opus se aflau cei care căutau soluții pentru viitoarea dezvoltare a României în trecut, fie că era un trecut real sau unul idealizat. Atașați de tradițiile rurale din trecut, ei se opuneau importurilor politice, culturale și instituționale occidentale pe care le considerau neconforme, „anorganice” cu fondul cultural autohton.

Una dintre principalele tribune de exprimare ale tradiționaliștilor va fi revista literară *Gândirea*, în jurul căreia se va crea un nucleu de filosofi și scriitori – „gândiriști” – care „erau atrași de gândirea speculativă, de experiențele mistice și religioase, de spiritualitatea primitivă a folclorului și erau dornici să-și comunice ideile proprii într-o formă complet modernă”²¹.

Unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai cercului de la *Gândirea*, a cărui operă și concepții îl vor influența puternic și pe Nae Ionescu, va fi Nichifor Crainic. Noutatea pe care o va aduce pe plan

intelectual va fi accentul pus pe Ortodoxie, văzută ca element principal al spiritualității românești, incompatibilă adesea cu modelul occidental.

Lucian Blaga va completa concepțiile lui Crainic aducând în centrul atenției rădăcinile adânci, profunde ale spiritualității românești care depășeau în timp pe cele ale ortodoxiei. Acesta și-a „extins investigațiile și la sufletul popular” pentru a demonstra că „spiritualitatea românească care determină în primul rând caracterul național, fusese păstrată intactă în lumea rurală. [...] El a căutat în lumea ancestrală a satului secretele uitate ale epocii inocenței de dinainte ca păcatul cunoașterii să-l alieneze pe om de natură și de adevărata sa esență”²².

„Dacă *Gândirea* ilustra un nou tradiționalism cultural, *Cuvântul* se vroia expresia unui nou tradiționalism politic”²³ – astfel poate fi rezumată importanța noului cotidian care apărea la 6 noiembrie 1924. Fondat de Titus Enacovici, ziarul *Cuvântul* se dorea a fi portavocea tuturor celor nemulțumiți de liberalism și de modernitate: „ziarul «Cuvântul» ia naștere ca opozant ireductibil față de tarele liberalismului, care nu întârziaseră să se actualizeze în noile condiții ale țării reîntregite”²⁴.

Noutatea adusă de echipa de la *Cuvântul* (Pamfil Șeicaru, Nae Ionescu, Mihail Sebastian, Mircea Eliade etc.) constă tocmai în asumarea de către aceștia a statului de intelectual militant care ia parte activă la viața cetății. Echipa intervine în politică „prin intermediul revendicării unei identități distincte, o identitate de *intelectuali*”²⁵ [trad. n]. Percepând statutul lor public ca nesigur – dezorientați de noua situație, dezamăgiți de influența lor publică, dau vina pe democrație pentru neajunsurile îndurate: „«intelectualul» este un personaj care, după 1918, este definit prin raportul său negativ și defensiv cu «democrația», «patronajul» politic și economic, «plutocrația»”²⁶ [trad. n].

¹⁸ Mihai BĂRBULESCU, Dennis DELETANT, Keith HITCHINS, Șerban PAPACOSTEA, Pompiliu TEODOR, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2005, p. 348: „El a încercat să arate că România modernă era produsul unor schimbări economice fundamentale, determinate de introducerea capitalului occidental după tratatul de la Adrianopol (1829) care eliberase Principatele Române de efectul strângulant al îndelungatei dominații otomane asupra comerțului acestora. A arătat apoi modul în care, din procesele de schimbare economică, a apărut burghezia autohtonă, clasa care avea să ghideze țara prin toate etapele succesive ale modernizării.”

¹⁹ Zigu ORNEA, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Editura Eminescu, București, 1980, p. 146

²⁰ *Ibidem*, p. 147

²¹ *Op. Cit.*, p. 349

²² *Ibidem*, pp. 349-350

²³ Florin ȚURCANU, *Mircea Eliade – prizonierul istoriei*, traducere de Monica Anghel și Dragoș Dodu Editura Humanitas, București, 2007, p. 105

²⁴ Doina MEZDREA, *Nae Ionescu. Biografia*, volumul II, Editura Acvila, 2002, p. 331

²⁵ Florin ȚURCANU, „Néo-traditionalisme et politique dans la Roumanie des années ‘20’”, *Studia Politica*, vol. I, nr. 3, 2001, p. 686, [à travers la revendication d’une identité distincte, une identité d’intellectuels]

²⁶ *Ibidem*, p. 687, [l’ « intellectuel » est un personnage qui après 1918, est défini par son rapport négatif et défensif avec la « démocratie », le « patronage » politique et économique, la « plutocratie »]

În noua lor calitate de intelectuali implicați în spațiul public aceștia vor folosi mijloacele avute la îndemână pentru a influența opinia publică și a dobândi un statut social și politic superior. „Prin intermediul jurnalismului politic practicat după 1918 în cotidienele *Bucovina*, *Ora*, *Cuvântul* sau în săptămânalul *Hiena* se precizează temele unei ideologii naționaliste noi care fără a respinge din principiu antisemitismul ambiant este înainte de toate centrată pe *antiliberalism*, *antiparlamentarism* și pe *monarhia autoritară*”²⁷ [trad. n].

CAPITOLUL III. PRIMUL DECENIU INTERBELIC ȘI IDEEA DE EUROPA

Sfârșitul Primului Război Mondial a fost marcat și influențat de cele „14 puncte” enunțate de președintele american Woodrow Wilson în ianuarie 1918 care prevedeau la pct. XIV crearea unei „asociații a statelor” menite să asigure „garanții reciproce de securitate statelor mici și mari”²⁸. Se dorea crearea unei noi lumi, o lume a legilor și a principiilor. „Lumea pe care o avea în vedere Wilson se baza pe principii, nu pe putere, pe lege, nu pe interese, iar acest lucru era valabil în egală măsură pentru învingător și învins. [...] Remediul identificat de Wilson în siguranța colectivă presupunea ca națiunile lumii să se unească împotriva agresiunii, a nedreptății și – probabil – a exceselor de egoism. [...] Wilson propunea o lume în care rezistența în fața agresiunii să se bazeze pe argumente mai degrabă morale decât geopolitice”²⁹.

Se creau premisele creării Societății Națiunilor în anul 1919, organizație văzută de către statele europene din Europa Orientală ca platforma ideală pentru a-și exprima „liber părerile asupra marilor probleme cu care omenirea se confrunta și să-și facă auzit glasul în apărarea propriilor interese”³⁰.

Schimbările cauzate de sfârșitul Primului Război Mondial, mai precis dispariția Austro-Ungariei au dus la crearea unui gol geopolitic în Europa Centrală, un vid de putere și stabilitate care va constitui o sursă a ideii de unitate europeană. Dispariția Imperiului austro-ungar a deschis calea „aparității unei serii de state noi sau parțial noi, toate heterogene”³¹.

Avem de-a face în centrul Europei cu un vid geopolitic, caracterizat de „accentuarea contradicției între dimensiunile statelor naționale europene și nivelul crescând al interdependențelor în plan economic”, contradicție care duce la sporirea „pericolului unor războaie periodice, cu tendință de generalizare datorită intereselor divergente ireconciliabile ale statelor”³².

Foarte multe dintre noile state naționale conțineau un număr foarte mare de minorități naționale, minorități naționale adesea ostile statului în care ajunseseră datorită contextului istoric: „numărul oamenilor care trăiau sub o stăpânire străină era aproape la fel de mare ca în timpul Imperiului austro-ungar, cu singurul amendament că acum fuseseră împrăștiate pe suprafața unor state naționale mai numeroase sau mai slăbite care, pentru a submina și mai mult stabilitatea, au intrat în conflict unul cu altul”³³.

Se creau cu această ocazie premisele discutării problemei unificării Europei, o unificare care a depășit faza abstractă, intrând pe terenul faptelor concrete, cu planuri de unitate realizate și discutate cu multă seriozitate de elitele interbelice.

De la bun început, Societatea Națiunilor a fost văzută în mediul românesc ca un vehicul, un instrument necesar pentru crearea unor organisme regionale menite să unifice statele europene, folosit pentru deschiderea dezbaterilor „generale de apropiere europeană”³⁴. Dezechilibrul creat de

²⁷ Florin ȚURCANU, „Néo-traditionalisme et politique dans la Roumanie des années '20”, *Studia Politica*, vol. I, nr. 3, 2001, p. 681, [„À travers le journalisme politique pratiqué après 1918 dans les quotidiens *Bucovina*, *Ora*, *Cuvântul* ou dans l'hebdomadaire *Hiena* se précisent les thèmes d'une idéologie nationaliste nouvelle qui sans rejeter par principe l'antisémitisme ambiant est avant tout centrée sur l'*antilibéralisme*, l'*antiparlamentarisme* et le *monarchisme autoritaire*”]

²⁸ Disponibil online la <http://usinfo.org/docs/democracy/51.htm> Consultat pe 21.09.2010. [XIV. A general association of nations must be formed under specific covenants for the purpose of affording mutual guarantees of political independence and territorial integrity to great and small states alike.]

²⁹ Henry KISSINGER, *Diplomația*, traducere de Mircea Ștefancu, Radu Paraschivescu, Editura BIC ALL, București, 2002, pp. 195-197

³⁰ Gheorghe SBĂRNĂ, *Românii și proiectele federale europene*, Editura Sylvi, București, 2002, p. 15. Societatea Națiunilor, prin Pactul Societății Națiunilor la articolul 21 prevedea faptul că: „Angajamentele internaționale, precum sunt tratatele de arbitraj și înțelegerile regionale, ca și doctrina lui Monroe, făcute în vederea menținerii păcii, nu sunt considerate ca incompatibile cu nici una din dispozițiunile prezentului Pact.” Se creau premisele unei colaborări extinse la nivel european, prin crearea posibilităților teoretice ale unor proiecte de organizare pe baze mai strânse a statelor europene. Disponibil online la <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/istorie1918-1940/11-1-1-1.htm> Consultat pe 21.09.2010

³¹ Jean-Jacques BECKER, « Les conséquences des traités de paix » *Revue historique des armées*, 254 | 2009, [Online], disponibilă online începând din 15 martie 2009. URL: <http://rha.revues.org/index6303.html>. Consultat în data de 28.10.2010. [a ouvert la voie à la naissance d'une série d'États nouveaux ou partiellement nouveaux qui étaient tous hétérogènes]

³² Ladislau GYEMANT, *Preistoria construcției europene/Prehistory of the European Construction*, Editura Fundației pentru Studii Europene Cluj-Napoca, 1999, p. 57

³³ Henry KISSINGER, *Diplomația*, traducere de Mircea Ștefancu, Radu Paraschivescu, Editura BIC ALL, București, 2002, p. 208. Acest lucru a fost subliniat și de Primul-ministru britanic Lloyd George într-un raport din 1919: „Nu concep o cauză mai importantă pentru declanșarea unui viitor război decât situația în care poporul german [...] este înconjurat de o serie de state mici, multe dintre ele populate de oameni care până acum nu au reușit niciodată să aleagă singuri un guvern stabil”.

³⁴ Dimitrie IANCOVICI, „Ce va fi conferința de la Washington”, *Revista Vremii*, an I, nr 3, 27 noiembrie 1921, pp 8-9

dispariția Austro-Ungariei, dezechilibru manifestat pe plan economic și social în Europa Centrală trebuia să fie combătut, iar această regiune trebuia să își regăsească echilibrul avut înainte de Războiul care trebuie să pună capăt tuturor războaielor: „[E] nevoie să se stabilească înțelegerea asupra unui plan comun și să se arate popoarelor că solidaritatea economică este o lege pe care nimeni n-o poate înfrânge”³⁵.

Aceste considerații veneau în concordanță cu ideile care circulau în Europa acelor vremuri, atât printre națiunile învingătoare cât și printre națiunile învinse. Un bun exemplu în acest sens este acela al politicianului maghiar Oskar Iaszi. În anul 1922, într-o serie de articole publicate în *Revista Vremii* sublinia importanța refacerii legăturilor economice, soluția avansată de el fiind reprezentată de „păstrarea noilor individualități politice și suprimarea hotarelor vamale, adică alcătuirea unei unități economice și culturale pe baza noilor state naționale existente”³⁶.

Din păcate, situația existentă nu permitea o politică vizionară în domeniul economic. Rănilor războiului erau încă deschise, în noile state din regiune existând o serie de frământări interne datorate reajustării raporturilor de forță între fostele națiuni dominante, devenite acum minoritare și fostele națiuni dominate. Mihail Manoilescu, în răspunsul oferit la aceste propuneri, *Factorul economic în Liga Popoarelor Dunărene*, descria aceste fenomene, oferind o analiză multidimensională, atât pe plan intern, cât și extern. Avem de-a face pe de-o parte cu „*tendința de deplasare a bunurilor economice în favoarea națiunii, azi majoritare a acestuia*” [este vorba de stat, n.n.], respectiv „*tendința de realizare a unei independențe economice aproape absolute pentru fiecare stat*”³⁷.

O precondiție absolută în crearea unei uniuni economice este dată de existența echilibrului intern pe plan economic între diferitele națiuni conlocuitoare. Manoilescu exprimă o idee importantă care va sta peste decenii la baza creării Comunității Economice Europene, și anume importanța economiei și a legăturilor economice în crearea unității europene. „În acest sens credem că *apropierea pe teren economic între diferitele naționalități, se va putea*

face – deși acesta pare curios – mai repede chiar decât pe târâmul cultural”³⁸.

Totul este însă pus în seama noii economii emergente, a unei economii radical diferită de economia secolului al XIX-lea. Liberalismul și implicit caracteristicile sale economice individualismul și izolarea agenților economici sunt pe cale de a dispărea, principiul concurenței fiind înlocuit de „principiul *economiei colective*”. Ideea organicistă este atotprezentă, „societatea se îndreaptă spre forme organice”, organizate pe principiul diviziunii muncii. Totul se îndreaptă spre sublinierea a ceea ce este comun forțelor productive, care se află într-un raport strâns de interdependență, atât pe plan intern, cât mai ales extern.

Autarhia este și rămâne un ideal pentru statele din regiunea dunăreană, atât de greu încercate, care se tem de un posibil război în viitor. Acest ideal ar fi însă pus în primejdie de ideea unui „Uniuni vamale a statelor dunărene” care, ca primă consecință, ar duce la „o specializare a producției și o diviziune a muncii”³⁹. Viitorul nu este însă atât de sumbru, existând o șansă de succes pentru viitor: „*cea mai eficientă formă de apropiere economică între statele dunărene ar fi astăzi îmblânzirea regimului vamal (având doar numai ca ideal îndepărtat o uniune vamală)*”⁴⁰.

Respins, dar niciodată repudiat definitiv, proiectul Confederației dunărene rămânea un proiect viabil pe termen lung. Prin includerea Austriei și Ungariei în proiectele regionale se dorea crearea unei puteri central europene menite a fi o stavilă, atât împotriva pericolului sovietic, dar și a pericolului german. Grigore Gafencu a intuit astfel corect pericolul provocat de existența unor state slabe, măcinate de conflicte interne și incapabile să ofere echilibrul atât de necesar: „Confederația statelor naționale dunărene, slujite de admirabilul instrument economic al fostului imperiu habsburgic, ar apăra pe Nistru și la gurile Dunării interesele Europei alături de cele românești, iar pe de altă parte ar pune un capăt aceluia *Drang nach Osten*, vis imperialist al Berlinului care ar vrea să întindă peste Mittel-Europa amenințarea unei noi hegemonii germane”⁴¹.

³⁵ S. ȘERBESCU, „Reclădirea economică a Europei Centrale – scrisoare din Viena”, *Revista Vremii*, an II, nr. 7, 29 ianuarie 1922 p. 5

³⁶ Gheorghe SBĂRNĂ, *Românii și proiectele federale europene*, Editura Sylvi, București, 2002, p. 21

³⁷ Mihail MANOILESCU, „Factorul economic în Liga Popoarelor Dunărene”, *Revista Vremii*, an II, nr. 15, 21 mai 1922 pp. 1-4

³⁸ *Ibidem*

³⁹ *Ibidem*

⁴⁰ *Ibidem*

⁴¹ Grigore GAFENCU, „Problema viitorului”, *Revista Vremii*, an III, nr. 9, 27 mai 1923

Pe fondul acestor discuții a apărut în anul 1923 proiectul de realizare a unității europene conceput de Richard N. Coudenhove-Kalergi, *Pan-Europa*. Era o utopie și în același timp o provocare lansată elitelor europene din aceea perioadă, provocare care va primi un răspuns și din partea societății românești. Noua Europă unită era văzută în cadrul unei table de șah planetare alături de celelalte mari puteri mondiale: americană, britanică, rusească, extrem-orientală. Venind pe fundalul catastrofei provocate de Primul război Mondial, Coudenhove-Kalergi afirma sfârșitul dominației Europei: „hegemonia mondială europeană este iremediabil pierdută”⁴². Singura soluție ar consta în unirea statelor europene într-o federație numită Pan-Europa care ar „cuprinde totalitatea statelor democratice și parțial democratice ale Europei continentale”⁴³, o definiție politică care excludea Rusia și Turcia incluzând în schimb Islanda. Relația cu Marea Britanie ar fi una specială, Anglia nefăcând parte din Europa decât în eventualitatea, improbabilă în acel moment, al desființării Imperiului Britanic. Rusia reprezenta la fel un pericol pentru Europa, o Rusie revanșardă fiind definită ca un dușman ireconciliabil, într-o manieră similară cu cea a lui Grigore Gafencu: „De îndată ce Rusia își va reveni din catastrofa sa internă, nici Polonia, nici România sau Cehoslovacia nu o vor putea opri din înaintarea sa către Apus, cu atât mai puțin statele dezarmate, Ungaria, Austria și Germania”⁴⁴.

Într-o analiză faimoasă din 1929, Mihail Manoilescu analizează comparativ problema *Uniunii vamale europene* și respectiv cea a *Statelor Unite ale Europei*. Reluând ideile din 1922, Mihail Manoilescu vorbea despre pericolul uniunii vamale care ar condamna statele subdezvoltate la o înapoiere perpetuă datorită concurenței nemiloase din partea economiilor dezvoltate⁴⁵. Libera circulație a mărfurilor reprezintă un avantaj minor, care nu poate compensa pierderile

cauzate de subdezvoltare, afirma Manoilescu. Uniunea vamală devine cu această ocazie un rău, aplicarea ei, departe de a servi cauzei europene, nu ar face altceva decât să o slăbească. Modelul american de uniune este un model de succes tocmai datorită caracterului său complementar, fiecare dintre state bucurându-se de „beneficiile marelui organism capitalist pe care-l reprezintă Statele-Unite în întregul lor”⁴⁶. Rațiunea și logica ar favoriza în acest caz crearea unui organism federal, singurul în măsură să ajute Europa.

CAPITOLUL IV. ROMÂNIA ȘI PACTUL BRIAND

Influențat de lucrarea lui Coudenhove-Kalergi, Pan-Europa, ministrul francez de externe Aristide Briand va elabora, în mai 1930, *Memorandumul guvernului francez asupra organizării unui regim de Uniune federală europeană*⁴⁷. Supus atenției statelor membre ale Ligii Națiunilor el propunea o nouă organizare a Europei, pe baze federale.

Noua Uniune se adresa tuturor statelor europene membre ale Societății Națiunilor, inclusiv Marii Britanii, fiind un proiect federal care a evoluat de la integrarea economică spre integrarea politică⁴⁸. Această Uniune reprezenta un imens pas înainte față de proiectele anterioare de uniune vamală, tinzând spre o federație, „o federație fondată pe ideea de uniune și nu de unitate”⁴⁹. Noua Uniune europeană va fi condusă de un organ politic, o așa numită „conferință europeană” compusă din reprezentanți ai guvernelor naționale, conducerea fiind rotită anual. Organul executiv va fi constituit dintr-un Comitet european asistat de un secretariat. Memorandumul detalia apoi o serie de principii de organizare referitoare la structurile administrative, cooperarea financiară și economică ș.a.m.d.

Memorandumul lui Aristide Briand va fi analizat cu atenție în România interbelică⁵⁰, existând o serie

⁴² Richard N. COUDENHOVE-KALERGI, *Pan-Europa*, traducere de Mircea Suhăreanu, Editura ProEuropa, Târgu-Mureș, 1997, p. 24

⁴³ *Ibidem*, p. 35

⁴⁴ *Ibidem*, p. 52

⁴⁵ Mihail MANOILESCU, „Statele Unite ale Europei – aspectul economic”, *Observatorul*, an I, nr. 6, 15 august 1929, p. 1-2, „Ce înseamnă însă uniunea vamală europeană? Renunțarea totală din partea țărilor rămase în urmă economicește la orice velleitate de industrializare.”

⁴⁶ *Ibidem*

⁴⁷ *Memorandum du gouvernement français sur l'organisation d'un régime d'Union fédérale européenne*, disponibil online la adresa <http://icp.ge.ch/po/cliote/annees-20-30-crisis-totalitarisme/europe.union.1930.html> Consultat ultima dată în 27.09.2010

⁴⁸ Simion COSTEA, *România și Proiectul Briand de Uniune Europeană*, Editura Universității „Petru Maior, Târgu-Mureș, 2004, p. 40, „Dacă în septembrie 1929 Briand a promovat ideea integrării prioritar-economice, în Memorandumul din 1 mai 1930 el susținea concepția contrară, pronunțându-se pentru **integrarea prioritar-politică**.”

⁴⁹ *Memorandum du gouvernement français sur l'organisation d'un régime d'Union fédérale européenne*, disponibil online la adresa <http://icp.ge.ch/po/cliote/annees-20-30-crisis-totalitarisme/europe.union.1930.html> Consultat ultima dată în 27.09.2010, [U]ne fédération fondée sur l'idée d'union et non d'unité]

⁵⁰ În anul 1930 guvernul României a redactat un răspuns oficial față de propunerile cuprinse în Memorandumul Briand. Răspunsul era unul pozitiv „este de acord cu principiile expuse în acest Memorandum și declară că va întregul său concurs pentru realizarea proiectului de uniune federală europeană”. România susținea realizarea Uniunii Europene în cadrul mai larg al Societății Națiunilor pentru a se garanta și a se baza pe „respectarea tratatelor, pe integritatea teritorială a statelor, pe independența suveranității și egalitatea lor”, „Răspunsul României la memoriul Briand” în *Cuvântul*, 15 iulie 1930, an VI, nr. 1878

de interpretări mai mult sau mai puțin științifice. O lucrare de exegeză științifică importantă prin claritatea argumentelor se va dovedi a fi *Proiectul de Uniune a Statelor Europene* redactat de V. I. Feraru în anul 1935.

Soluția optimă din punct de vedere politico-juridic avută în vedere de Feraru se va dovedi a fi cea a unei *confederații de state*. Aceasta are la bază un „tratat de asociere și colaborare” statele membre păstrând „drepturile lor de existență: suveranitate, independență și autonomie, cu corolarul lor: dreptul de secesiune”⁵¹.

Dar în ceea ce privește economia? Care ar fi soluțiile avute în vedere pe plan european? O primă soluție ar consta în desființarea protecționismului, întrucât „uniunea vamală va forma punctul de sprijin al Uniunii Europene”⁵². Libera circulație a bunurilor trebuie să fie garantată la nivel continental, totul într-un cadru marcat de înțelegerea producătorilor, înțelegere menită a duce la raționalizarea producției europene, și de utilizarea unei monede comune.

Orice sistem de organizare trebuie să dispună de un sistem bine pus la punct de control și sancțiune. Fără o putere capabilă să impună respectarea legilor ar fi anarhie, statele puternice profitând de cele slabe. Soluția ar fi crearea unei armate europene, „instituirea unei armate internaționale sau a unei asistențe militare internaționale în cazuri de agresiuni se propune ca singura măsură de sancționare și de garantare a ordinii internaționale”⁵³.

Forța armată de una singură este inefficientă, ea trebuind să fie dublată de un cadru juridic internațional. În acest sens sunt menționate eforturile depuse de V. V. Pella, care, în 1935, propunea Societății Națiunilor crearea unei Curți Penale Internaționale respectiv un proiect care prevedea „represiunea actelor de violență care tind la schimbarea sau stânjenirea funcționării puterilor publice a statelor străine sau cari turbură relațiile internaționale”⁵⁴.

Remarcăm interesul pentru aspectul cultural al Europei existent în perioada interbelică. Cultura ocupa, alături de factorul economic și cel politic, un loc important în mentalul colectiv. Izolarea statelor europene duce la sărăcirea acestora, sărăcia duce la pierderea influenței politice, iar pierderea influenței politice duce la barbarie, situație remarcabil surprinsă de Dimitrie Gusti în formula „Europa sărăcită, Europa vasală, Europa barbară”⁵⁵. Definind Europa pe baze culturale, aceasta devine un proiect moral, bazat pe educație. „Trebuie creat patriotismul european, și am putea spune, securitatea psihologică. [...] Aceasta este o operă educativă, care cere multă vreme”⁵⁶.

Pentru mulți oameni politici interbelici unirea Europei trebuia să înceapă cu partea politică, „închegarea politică va preceda pe cea economică”⁵⁷. Obstacolele politice sunt cele mai ușor de depășit, ele sunt relativ clar de identificat și pot fi ușor soluționate. Mai mult chiar, eliminând Rusia și Anglia din proiectul european, cel puțin în faza preliminară, realizarea întregii construcții europene va deveni mult mai ușoară.

Cuvântul cheie, atunci când ne referim la Europa, pare a fi egalitatea. România, în calitatea sa de stat mijlociu, cu teritorii recent dobândite după Primul Război Mondial, cu minorități naționale puternice, înconjurată de state inamicale simțea nevoia unui organism supranațional care să îi garanteze securitatea, în care toți membrii erau egali⁵⁸. Asistăm la o trecere abruptă de la principiile augustinene la *Realpolitik à la roumaine*. V. V. Pella sintetizează cele trei principii de bază pentru o uniune federală:

- a) *principiul egalității* – inexistența deosebiriilor dintre statele mici și mari;
- b) *principiul independenței*;
- c) *principiul securității*⁵⁹.

⁵¹ V. I. FERARU, *Proiectul de Uniune a Statelor Europene*, Institutul de Arte Grafice „Olimpul”, București, 1935, p. 84

⁵² *Ibidem*, p. 125

⁵³ *Ibidem*, p. 181

⁵⁴ *Ibidem*, p. 181-182

⁵⁵ Dimitrie GUSTI, „Problema federației europene”, *Arhiva pentru știința și reforma socială*, an IX, nr. 1-3, 1930 apud Ovidiu PECICAN, *Europa în gândirea românească interbelică*, Editura Institutul European, Iași, 1998, p. 70

⁵⁶ *Ibidem*, p. 94

⁵⁷ I. G. DUCA, „Statele Unite ale Europei”, *Observatorul*, an I, nr. 7-8, 1930, apud Ovidiu Pecican, *Europa în gândirea românească interbelică*, Editura Institutul European, Iași, 1998, p. 98

⁵⁸ V. V. PELLA, „Uniunea Federală Europeană. V. A doua renaștere a Europei”, *Universul*, an XLVIII, nr. 128, 9 iunie 1930, „Europa nu poate fi salvată decât printr-o cooperare bazată pe principiul egalității dintre toți membrii societății europene”

⁵⁹ *Idem*, „Uniunea Federală Europeană. X. Egalitate, independență, securitate”, *Universul*, an XLVIII, nr. 133, 15 iunie 1930. Merită să menționăm avertismentul premonitoriu lansat cu această ocazie, și anume faptul că, în lipsa unei garantări a frontierelor statelor europene „vom asista la cel mai îngrozitor război pe care l-a cunoscut vreă dată omenirea!”

IV.1. Memorandumul Briand și extremele politice

Memorandumul lui Briand prin implicațiile sale nu a scăpat atenției forțelor extremiste din România. Printre primii care au avut o reacție la propunerile de unificare s-au numărat reprezentanții forțelor de stânga. Preconizând o politică externă pașnică, socialiștii militau pentru „democratizarea Ligii Națiunilor” și independența României „față de marile puteri imperialiste”⁶⁰. Social-democrații români încercau să își aroge pentru ei un eventual succes al ideii europene, încercând să se prezinte ca singurii luptători pentru unitate. „Realizarea lui [a idealului Statelor-Unite europene, n.n.] depinde de progresul mișcării socialiste și numai de el”⁶¹. Totul este privit printr-o cheie ideologică puternică, cea a luptei de clasă dintre exploatare și exploatați, dintre capitalism și socialism. Se elimină din start posibilitatea clasei politice „burgheze” de a realiza unirea statelor europene. Nu sunt detaliate procedurile de organizare ale noii entități supranaționale, întrucât se presupune că totul va fi organizat pe baze socialiste, nemaifiind nevoie de alte instrumente suplimentare, ci doar de „ordine în producție și egalitate în distribuția bogățiilor sociale”⁶². Mai mult chiar, socialiștii își arogă paternitatea ideilor federaliste „ideea pe care o preconizează Internaționala Socialistă, mai stăruitor de la război încoace, aceea a federalizării, a uniunii economice și politice a statelor europene, este lansată și oficial azi, de un reprezentant al guvernelor actuale [Aristide Briand, n.n.]”⁶³.

Europa unită este percepută ca un pericol de către susținătorii extremei drepte din România. Mișcarea pan-europeană era văzută ca o mișcare subversivă, menită a submina fundamentele statului național și recent dobândita unitate națională. Propunerile contelui Coudenhove-Kalergi de rezolvare a diferendului basarabean prin împărțirea Basarabiei între Rusia și România nu puteau stârni decât o reacție de oprobriu. „Pentru partea de miază-zi a Basarabiei să renunțăm la cealaltă parte a Basarabiei și la tezaur, ca să fim bine cu Rusia și să rezolvăm pacea dorită

de Paneuropa!”⁶⁴. Intrăm astfel într-o adevărată teorie a conspirației mondiale, în care lumea financiară urmărea promovarea idealului unității europene din rațiuni pur mercantile, care nu aveau nimic de-a face cu nobilele idealuri profesate în manifestele proeuropene. „[A]devărații și singurii născocitori ai Paneuropei, sunt numai bancherii și numai dâșii”⁶⁵. Marea Criză este văzută ca instrumentul utilizat de bancheri pentru a extinde dominația lor globală. „Prin crachul bursier din New-York, bancherii americani, au reușit să ia din mâinile poporului american valorile mobiliare spre a putea avea mâna liberă”⁶⁶.

Remarcăm aici o similitudine cu critica comunistă la adresa capitalismului. Libera concurență, capitalismul după model american constituie un element negativ, așa-numita „dictatura banului”⁶⁷.

Ceea ce răzbate din scrierile de dreapta, pe lângă antisemitism și lupta împotriva capitalismului, este o senzație de teamă. Teamă că România va fi din nou uitată și ignorată, că nu va reuși a prinde un loc în frunte în viitoarele organe de conducere propuse. Referindu-se la organul de conducere, propus de Aristide Briand, N. Casian vorbea de lipsa perspectivelor. „Trebuie de remarcat faptul că acest guvern sau comitet politic permanent – după cum i-se mai zice – nefiind format decât dintr-un anumit număr de membri, cu siguranță că țara noastră nu va fi reprezentată”⁶⁸.

Centralismul reprezintă o altă valoare „fundamentală” care este permanent încălcată prin discuțiile legate de descentralizare și regionalizare, văzute ca precursore ale Paneuropei. Mai mult chiar, perspectiva apocaliptică continuă prin pretinsul război declarat de Paneuropa religiei și istoriei naționale, tradițiile fiind percepute ca un obstacol în calea ideii europene și trebuind astfel să fie eliminate. România este pe cale să devină o colonie economică, supusă capitalului străin. „Prin libera circulare a bunurilor și a capitalurilor, precum și prin desființarea pașapoartelor, tot ce bruma ne-a mai rămas, întregul nostru patrimoniu național, va intra în mâinile străinilor care vor veni să ne civilizeze și să ne colonizeze”⁶⁹.

⁶⁰ „Programul de acțiune al Partidului Social-Democrat din România (mai 1927)” *apud* Ioan SCURTU (coordonator), Gheorghe Z. IONESCU, Eufrosina POPESCU, Doina SMÂRCEA, *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1982, p. 257

⁶¹ Constantin TITEL-PETRESCU, „Societatea Națiunilor și federația europeană”, *Socialismul*, an XXIV, nr. 40, 21 septembrie 1930.

⁶² *Ibidem*

⁶³ *Idem*, „Statele Unite ale Europei”, *Socialismul*, an XXIV, nr. 24, 29 mai 1930

⁶⁴ N. CASIAN, *România și Statele-Unite ale Europei. Ce se pregătește Neamului și Statului nostru național prin înfăptuirea acestei confederațiuni*, Tipografia „Reforma Socială”, 1931, p. 6

⁶⁵ *Ibidem*, p. 15

⁶⁶ *Ibidem*, p. 30

⁶⁷ *Ibidem*, p. 44

CAPITOLUL V. IDEEA DE EUROPA ÎN PERIOADA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

V.1. De la ideea nazistă de Europa...

Dezbaterea continentală și națională cu privire la evoluția Europei va cunoaște o nouă turnură odată cu izbucnirea în septembrie 1939 a celui de-al Doilea Război Mondial. Asistăm la o schimbare de paradigmă în crearea Europei unite care ține seama de realitățile de forță ale epocii. În acest sens pe plan european ideile care se impun cel puțin în perioada de început a războiului sunt cele germane, idei cu o puternică componentă rasială. Ideea unei Europe unite lansată în această perioadă este marcată de grava ipotecă moral-politică a regimului totalitar și a situației excepționale a continentului, ideea de Europa neținând seama de ideea de libertate a națiunilor.

Ideologia joacă un rol important în definirea Europei, discursul nazist trebuind să fie interpretat ținând seama de natura regimului și a ideologiei din spatele acestuia. Piatra de temelie a ideologiei naziste conține conceptele cheie de *rasă* și *popor*, elemente care premarg statul și națiunea, în jurul cărora este construit eșafodajul conceptual național-socialist. Individul aparține prin naștere unei rase. „Rasa nu este sinonimă cu poporul, acesta din urmă fiind constituit din rase diferite, dintre care una – cea ariană, nordică – este superioară. [...] Doar popoarele care cuprind elemente ale rasei superioare sunt capabile să construiască un stat, celelalte popoare (de pildă, slavii și evreii) fiind incapabile ereditar de organizare statală”⁷⁰. Pentru Adolf Hitler, puritatea rasială și obținerea de spațiu vital pentru poporul german devin elemente esențiale⁷¹, puritatea rasială fiind garanția supraviețuirii poporului, Europa fiind doar un concept folosit în scop propagandistic.

Jacques de Launay sintetizează într-o formă concentrată ideile de organizare postbelică ale

lui Adolf Hitler: „În centrul Europei, Marele Reich German. În jurul lui, popoare prietene cu o autonomie limitată (scandinavi, olandezi, populația țărilor baltice) și satelite (italieni, francezi și spanioli). La răsărit, o soartă diferită îi așteaptă pe croați, români, unguri și greci, de asemenea popoare satelite; pe de altă parte, evreii, rasă inferioară, condamnată la exterminare, și slavii, popor inferior, care trebuie redus la minimum”⁷².

Ideea rasială va sta la baza încercărilor lui Carl Schmitt de teoretizarea a unui nou tip de relații internațional centrate în jurul unor concepte cheie: *Grossräume* (spațiile mari) [cu un rol economic, n.n.], *Reiche* (imperiile), *Nationen* (națiunile) respectiv *Bund* (uniune de state) [cu un rol politic, n.n.]. „*Grossräume* sunt uniuni de state, legate prin principii comune, specifice, furnizate de o națiune dominantă, cu un imperiu (*Reich*) propriu. [...] Statele pot organiza un așa-numit *Bund* (uniune de state), pe baza omogenității lor, cu menirea eliminării conflictelor dintre ele și cu dreptul acestui *Bund* de a interveni în afacerile statelor membre.”⁷³.

Plecând de la aceste fundamente, înalții oficiali naziști prezintă mai mult sau mai puțin detaliat viziunile lor asupra noii Europe. O idee a propagandei germane, lansată de Goebbels, vorbea de crearea unei „*Carte a Europei*, care ar fi trasat calea de urmat pentru viitorul popoarelor de pe continent”⁷⁴. Care era acel viitor? Göring avea în vedere crearea unei structuri supranaționale care să coordoneze politicile și economia la nivel european, totul fiind însă subordonat intereselor germane. „În ceea ce privește Europa, Göring are în vedere un organism supranațional unic, fiecare membru al acestuia bucurându-se de autonomie, desființarea frontierelor, întrucât condiția realizării unei sinteze politice europene este unitatea economică a Europei. Exercitarea unui control asupra diverselor economii naționale va evita concurența dintre industrii și supraproducție”⁷⁵.

⁷⁰ Ladislau GYEMANT, *Preistoria construcției europene/Prehistory of the European Construction*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1999, pp. 152-153

⁷¹ Peter BUGGE, „The nation supreme. The idea of Europe 1914-1945”, în Kevin WILSON și Jan van der DUSSEN, *The History of the Idea of Europe*, Routledge, 1995, p. 107: „Hitler avea două scopuri principale: să curețe rasa germană de elementele inferioare, cum ar fi evreii și țigani (și viața germană de influența gândirii germano-bolșevice) și să creeze un *Lebensraum* german prin expansiunea către Est.” [trad.n.] [*Hitler had two primary goals: to cleanse the German race from inferior elements, such as Jews and Gypsies (and German life from the influence of Jewish-Bolshevik thinking) and to create a German Lebensraum by expanding to the East.*]

⁷² Jacques DE LAUNAY, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial 1939-1945*, vol. I, traducere de Marcel Ghibernea și Dan Ghibernea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 232

⁷³ Ladislau GYEMANT, *Preistoria construcției europene/Prehistory of the European Construction*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1999, pp. 153-154

⁷⁴ *Op. cit.*, p. 234

⁷⁵ *Ibidem.*, p. 233

Toată această retorică are în fapt un scop aplicat imediat – Germania are nevoie de resursele continentale ale Europei și în acest sens trebuie să prezinte un plan pentru o „nouă ordine în Europa”. Era subliniată necesitatea unei piețe comune europene, o „autarhie europeană” marcată de organizarea „unei familii a națiunilor europene într-o uniune politică și economică după principii germane și sub supremație germană”⁷⁶ [trad.n.].

Aceste idei beneficiază de un suport teoretic în opera lui Giselher Wirsing (1907-1975), ziarist și teoretician german creatorul conceptului de *Zwischeneuropa*⁷⁷, o Europă intermediară între Vest și Est, sub organizare germană, o îmbinare între imperialismul geopolitic tradițional german și imperialismul nazist, bazat pe conceptul de rasă. Avem de-a face cu o Europă federală, autarhică din punct de vedere economic, un sistem supranațional care nu este nici capitalist și nici comunist. Ideile sale vor evolua spre crearea unui bloc european, organizat în jurul a ceea ce el numește „principiul federalist al unei organizări continentale geopolitice” creându-se astfel „comunitatea socială a popoarelor” (*soziale Völkergemeinschaft*) [trad.n.], organisme intermediare între vechile state naționale și idealul utopic al unui stat universal⁷⁸. Europa trebuie să se unească pentru a face față schimbărilor viitoare care se prefigurează. Prinsă între o Americă a „omului uniformizat” (*Einheitsmensch*) și Uniunea Sovietică cu al său „om masificat” (*Massenmensch*) Europa trebuie să se unifice, să treacă de la „fiecăruia” la conceptul de «Noua Europă» [trad. n.]. Alternativa nu poate fi decât apocaliptică: fie bolșevizarea completă, fie dispariția ca urmare a unui de-al treilea război mondial⁷⁹.

V. 2...la percepțiile românești asupra unității europene

Prinsă în vârtejul evenimentelor, România își proclamă la început neutralitatea. Însă colapsul forțelor franceze pe frontul de vest și progresul forțelor germane fac inutile pretențiile de neutralitate, și în vara anului 1940 România Mare își încetează existența⁸⁰. Forțat de împrejurări regele Carol al II-lea abdică în favoarea fiului său Mihai puterea fiind exercitată *de facto* de generalul Ion Antonescu, în colaborare cu mișcarea de extremă-dreapta Garda de Fier⁸¹, aliat al Germaniei naziste.

Astfel se naște un nou regim politic în România, o dictatură militară definită ca „stat național totalitar” caracterizată de cultul națiunii și al colectivității și marcată de antisemitism. „Regimul instituit de Antonescu nu poate fi caracterizat drept fascist. O descriere mai exactă ar fi dictatură militară. [...] aceasta era lipsită de o ideologie, nu era susținută de un partid de masă.”⁸². Regimul va fi marcat în schimb de o politică antisemită intensă, populația evreiască din Basarabia și Bucovina și nu numai, după recuperarea lor de la URSS, fiind supusă unui regim de exterminare.

Pierderile teritoriale precum și anticomunismul sistemului îl vor determina pe generalul și ulterior mareșalul Antonescu să intre în alianță cu Germania nazistă și să participe la invadarea URSS în scopul recuperării Basarabiei. După recuperarea Basarabiei, trupele românești vor depăși linia Nistrului. Se va institui cu această ocazie o administrație românească provizorie în teritoriul cuprins între Nistru și Bug, denumit Transnistria, zonă care va deveni un imens lagăr de concentrare, unde vor fi deportate populațiile de origine evreiască. Concluziile Raportului Final

⁷⁶ Peter BUGGE, „The nation supreme. The idea of Europe 1914-1945”, în Kevin WILSON și Jan van der DUSSEN, *The History of the Idea of Europe*, Routledge, 1995, p. 108 [new order in Europe [...] European autarky [...], European family of nations' in a political and economic union after German principles and under German supremacy]

⁷⁷ Jean NURDIN, „De la « Zwischeneuropa » à l'Europe hitlérienne : l'itinéraire de G. Wirsing”, în Louis Dupeux (Éditeur), *La Révolution conservatrice Allemande sous la République de Weimar*, Éditions Kimé, Paris, 1992, p. 317 „Noi numim «Zwischeneuropa» partea orientală a acestei Mitteleuropa geografică – Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria, România”. [trad.n.] [Nous nommons « Zwischeneuropa » la partie orientale de cette Mitteleuropa géographique – Estonie, Lettonie, Lituanie, Pologne, Tchécoslovaquie, Hongrie, Yougoslavie, Bulgarie, Roumanie.]

⁷⁸ *Ibidem*, [principe fédéraliste d'une organisation continentale géopolitique [...] communauté sociale des peuples]

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 321-323, [l'homme uniformisé][l'homme massifié] „Al Doilea Război Mondial va deveni pentru Europa războiul de unificare, sau Europa nu va mai fi”. [trad.n.] [La Seconde Guerre mondiale deviendra pour l'Europe la guerre d'unification, ou bien l'Europe ne sera plus.]

⁸⁰ În iulie 1940 România a cedat URSS Basarabia și nordul Bucovinei, în 30 august 1940 prin Dictatul de la Viena a cedat Ungariei nordul Transilvaniei iar prin Tratatul de la Craiova a cedat sudul Dobrogei Bulgariei.

⁸¹ În ianuarie 1941 reprezentanții Gărzii de Fier încearcă o lovitură de stat care este dejucată, Ion Antonescu guvernând singur până la lovitura de stat din 23 august 1944 când România întoarce armele împotriva Germaniei naziste și se aliază cu puterile occidentale și cu URSS.

⁸² Mihai BĂRBULESCU, Dennis DELETANT, Keith HITCHINS, Șerban PAPACOSTEA, Pompiliu TEODOR, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2005, p. 383

redactat de Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România estimează astfel un număr total cuprins între 280 000 – 380 000 de evrei care au murit „în România și în teritoriile aflate sub controlul său”⁸³.

Alianța cu Germania nazistă precum și evoluțiile cursului războiului vor influența reflecțiile românești asupra ideii europene și a evoluțiilor viitoare. O lucrare de referință în acest domeniu rămâne lucrarea lui Georges Cumpănașu, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, apărută pentru prima dată în anul 1943 în cadrul revistei *Economia Română*. Pentru a înțelege evoluția viitoare, esențială trebuie să fie conștientizarea faptului că Europa traversează o criză profundă a civilizației, manifestată în toate domeniile vieții sociale și culturale, o criză cu rădăcini adânci în istorie⁸⁴.

Remarcăm cu interes o gândire politică bazată pe amenințare și pericol. Avem de-a face cu o lume crudă, guvernată de reguli aspre, un conflict între civilizații văzute ca grupuri distincte cu interese divergente. Într-o lume măcinată de conflicte căreia i se aplică dictonul latin *homo homini lupus*, astfel cum a fost folosit de Thomas Hobbes⁸⁵, Europa trebuie să facă față amenințărilor unor noi centre de putere cum ar fi Asia și URSS. Haosul războiului va crea „un vid care va trebui să fie umplut nu contează cum și nu contează de către cine, *viața socială, ca și natura având oroare de vid*”⁸⁶ [trad.n.]. Acestora li se adaugă deja un vechi dușman, Marea-Britanie, precum și noua putere globală, Statele Unite ale Americii⁸⁷.

Care ar fi deci soluția? Răspunsul nu poate

fi decât unul singur, crearea unei Comunități Economice Europene, organizare care trebuie făcută cu respectul anumitor condiții spirituale, politice, juridice și economice.

În continuarea tendințelor interbelice Comunitatea Europeană este văzută în primul rând ca o unitate a spiritului, care o va particulariza în lume, „Europa trebuie să fie investită cu o formulă spirituală care să îi precizeze poziția în lume”⁸⁸ [trad. n.]. Religia creștină poate și trebuie să fie acea forță unificatoare în măsura în care reușește să depășească disensiunile interne.

Libera circulație a ideilor este o condiție *sine qua non* a unității spirituale. Avem de-a face cu o pledoarie *pro domo* în favoarea libertății spirituale, identificată nu atât ca libertate a ideilor de orice fel, ci ca liberă circulație a ideilor conforme cu idealurile acceptate ale epocii. Totul trebuie însoțit de o politică socială adecvată care să ridice nivelul de trai al populației⁸⁹. Situația ideologică se reflectă și în opțiunile politice care trebuie urmate. Nu avem de-a face cu o delimitare clară, fiind puse pe picior de egalitate liberalismul, sistemul totalitar (fascismul și nazismul) și comunismul.

Spațiul european este un spațiu dezorganizat încercările de reglementare a ordinii internaționale eșuând lamentabil. Societatea Națiunilor, creată pentru a reglementa organizarea mondială a eșuat în rolul său, retragerea Statelor Unite ale Americii transformând-o într-o organizație europeană. Ineficientă și inoperantă, Societatea Națiunilor nu a putut împiedica războiul ci doar l-a întârziat. O altă deficiență structurală reclamată era diferența dintre Marile și Micile Puteri și de organizarea Consiliului

⁸³ Elie WIESEL (președinte), Tuvia FRILING, Mihail IONESCU, Radu IOANID (editori), *Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România*. Raport Final, Editura Polirom, Iași, 2004, pp. 387-388, disponibil online la http://www.inshr-ew.ro/pdf/Raport_final.pdf Consultat ultima data 10.11.2010

⁸⁴ Georges CUMPĂNAȘU, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, București, 1944, p. 33, : „Pentru a ne putea explica criza declanșată în 1939, este necesar să aruncăm o privire înapoi, mai înainte de 1919, mai înainte de 1871 și 1815, chiar înainte de 1789”. [trad.n.] [Pour pouvoir nous expliquer la crise déclanché en 1939, il est nécessaire de jeter un regard en arrière bien avant 1919, bien avant 1871 et 1815, bien avant même 1789.]

⁸⁵ Thomas HOBBS, De Cive, 1651, „Pentru a vorbi imparțial, ambele ziceri sunt adevărate Faptul că omul față de om este un fel de zeu, și că omul față de om este un lup răpăcător. Prima este adevărată dacă comparăm cetățenii între ei, și cea de-a doua, dacă comparăm cetățile.” [trad.n.] [To speak impartially, both sayings are very true; That Man to Man is a kind of God; and that Man to Man is an arrant Wolfe. The first is true, if we compare Citizens amongst themselves; and the second, if we compare Cities.], disponibil online la adresa <http://www.constitution.org/th/decive00.htm> Consultat la 14.08.2010.

⁸⁶ Op. cit., p. 38, [un tel vide qui devra être rempli n'importe comment et par n'importe qui, la vie sociale, tout comme la nature, ayant horreur du vide]

⁸⁷ Remarcăm aici similitudinea foarte mare cu concepțiile lui Wirsing care în lucrarea sa din 1944, *Das Zeitalter des Ikaros*, vorbea de existența unor mari blocuri globale: URSS, lumea anglo-saxonă și Asia orientală văzute ca niște pericole iminente pentru Europa. Wirsing „denunță «mitul american» care se substituie visului britanic de hegemonie mondială. [...] zdrobirea culturilor europene de către Anglo-Saxoni, coruperea valorilor de către nihilismul american.” [trad.n.] [Il dénonce le « mythe américain » qui se substitue au rêve britannique d'hégémonie mondiale.[...] l'anéantissement des cultures européennes par les Anglo-Saxons, la corruption des valeurs par le nihilisme américain] apud Jean NURDIN, „De la « zwischeneurope » a l'Europe hitlérienne : l'itinéraire de G. Wirsing” în: Louis DUPEUX (éditeur) *La révolution conservatrice allemande sous la République de Weimar*. Éditions Kimé, Paris, 1992, pp. 321-323.

⁸⁸ Op. cit., p. 41 [L'Europe doit être investie d'une formule spirituelle qui précise sa position dans le monde]

⁸⁹ Ibidem, p. 43 „Pentru ca ideile să poată circula, trebuie să începem prin a redresa nivelul de viață a oamenilor și al maselor muncitorești.” [trad. n.] [Pour que les idées puissent circuler, il faut commencer par redresser le niveau de vie des peuples et des masses ouvrières]

– deciziile erau adoptate prin unanimitate, iar cei cinci membrii permanenți erau reprezentanți ai Marilor Puteri⁹⁰.

Pentru a crea o nouă comunitate sunt sugerate o serie de modificări care trebuie aduse dreptului internațional public și privat:

a) „oricare ar fi cifra populației lor, forța sau suprafața, toate țările sunt egale în fața legii internaționale și în cadrul organizării comunității europene”⁹¹ [trad.n.];

b) principiul etnic ca bază a organizării statului;

c) simplificarea procedurilor;

d) arbitrajul;

e) codificarea unui sistem juridic;

f) crearea unui sistem de sancțiuni eficace;

g) adoptarea unei proceduri internaționale unitare pentru conflictele care apar între cetățenii diverselor națiuni (în cazul dreptului internațional privat)⁹².

Ceea ce surprinde un cititor contemporan este importanța acordată naționalismului., ca fundament al noii ordini internaționale. Avem de-a face cu un naționalism organic, apropiat de naționalismul integral al lui Charles Maurras, definit ca „o doctrină care exprimă comunitatea de gândire, de sentiment, de aspirații, de interese și de destin al unei colectivități omogene”⁹³ [trad.n.]. Acestea fiind spuse nu rezultă decât o singură consecință logică și anume aceea a fondării ordinii internaționale pe statul național.

Europa nu poate și nu trebuie să fie bazată pe modelul american, al Statelor Unite. Se poate concepe o ordine europeană fără a renunța la suveranitatea națională. Statele europene sunt diferite de statele americane sunt distincte, au o identitate proprie.

Deși aflate în tabere diferite putem identifica o serie de influențe ale Cartei Atlanticului, semnată în anul 1941 care prevedea printre altele dreptul popoarelor la auto-determinare, respectiv faptul că

ajustările teritoriale trebuie făcute în conformitate cu dorințele popoarelor în cauză⁹⁴. Aceste influențe pot fi puse nu atât în seama unui spirit democratic, cât pe seama pierderilor teritoriale suferite de România la începutul celui de-al Doilea Război Mondial. Unul din punctele forte ale viitoarei construcții europene va fi dispariția conceptului de țări mari și de țări mici. Prezența pe scena politică europeană a unor mari puteri va duce în mod automat la apariția unei politici de echilibrare a forțelor, promovată intens de Anglia de-a lungul timpului, politică care va stimula alte puteri continentale în încercarea lor de a construi alianțe menite să răstoarne echilibrul existent. Soluția nu poate să fie decât una singură, și anume egalitatea deplină a statelor europene în fața legii: „principiul egalității în fața legii europene a tuturor membrilor comunității europene”⁹⁵. [trad.n.]

Se ajunge astfel la unul dintre punctele forte ale noii construcții europene, și anume caracterul colectiv. În cazul în care vrem o construcție politică nouă, eliberată de tirania forței și de tarele imperialismului avem nevoie de egalitate politică, egalitate care implică caracterul colectiv al instituției de conducere a țărilor europene⁹⁶. Un astfel de organism de conducere bazat pe echitate trebuie să beneficieze de autoritate, suplețe și de forță executivă pentru a putea fi eficient în folosul statelor europene.

Perioada interbelică a fost marcată de ideea luptei împotriva liberalismului și a liberei inițiative, concurența fiind văzută ca un rău care afectează relațiile sociale. Frecventă în spațiul publicistic al epocii, retorica anti piață liberă și anti concurență își face simțită prezența și în lucrările despre Europa din această perioadă. Într-o cheie ușor ironică putem observa legătura pe plan ideatic dintre diferiții teoreticieni ai naționalismului și ai statului corporatist și organic în relația pe care o au

⁹⁰ Georges CUMPĂNAȘU, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, București, 1944, pp. 46-47

⁹¹ *Ibidem*, p. 50, [Quels que soient le chiffre de leur population ; leur force et leur superficie ; tous les pays sont égaux devant la loi internationale et dans le cadre de l'organisation de la communauté européenne]

⁹² *Ibidem*, pp. 51-53

⁹³ *Ibidem*, p. 54 [Le nationalisme est une doctrine qui exprime la communauté de pensée, de sentiment, d'aspirations, d'intérêts et de destin d'une collectivité homogène]

⁹⁴ Carta Atlanticului, 14 August 1941, disponibilă online la <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>, consultat la data de 8.09.2010 „În al doilea rând, ei doresc să nu existe nicio modificare teritorială care să nu fie în acord cu voința liber exprimată a popoarelor în cauză; În al treilea rând, ei respectă dreptul tuturor popoarelor de a alege forma de guvernământ sub care vor trăi; și ei doresc să vadă drepturile suverane și autoguvernarea restaurate pentru cei care au fost lipsiți cu forța de acestea.” [trad.n.] [Second, they desire to see no territorial changes that do not accord with the freely expressed wishes of the peoples concerned; Third, they respect the right of all peoples to choose the form of government under which they will live; and they wish to see sovereign rights and self government restored to those who have been forcibly deprived of them]

⁹⁵ *Op. cit.*, p. 61, [principe d'égalité devant la loi européenne de tous les membres de la communauté européenne]

⁹⁶ *Ibidem*, p. 63 „Organul politic de conducere al țărilor europene trebuie să aibă un caracter colectiv pentru a îngloba toți reprezentanții popoarelor a căror conducere o asumă.” [trad.n.] [L'organe politique de direction des pays européens doit avoir un caractère collectif pour englober tous les représentants des peuples dont il assume la direction.]

cu democrația liberală și cu economia de piață. Un bun exemplu al acestei „comuniuni de idei” îl găsim în influențele, printre altele, ale operei lui Ernst Jünger asupra evoluțiilor viitoare ale literaturii de specialitate. În lucrarea sa *Muncitorul* (1932), el înregistrează o „criză dramatică a legilor liberale” catalogând „economia de piață, libertatea presei, regulile principului majorității, parlamentarismul” drept „construcții diforme și macabre ale «burghezului», ce merită să fie îngropate definitiv”⁹⁷. Este nevoie de un alt sistem, cu atât mai mult cu cât principiile capitaliste de organizare a pieței au dus la situații catastrofale, provocând războaie și crize economice: „Concurența, principala lege economică a liberalismului, a provocat întotdeauna dezordine economice”⁹⁸. [trad. n.]

Retorica anticapitalistă capătă accente comuniste atunci când aflăm că „liberalismul economic și politic” este perimat implicând nici mai mult nici mai puțin decât „o dublă exploatare: exploatare a claselor pe plan național și o exploatare a națiunilor pe plan internațional”⁹⁹ [trad. n.]. „Noua Europă” vine la capătul unei perioade de crize și frământări, salvarea aflându-se în „rațiune și știință”¹⁰⁰.

Treptat se construiește soluția salvatoare a unei economii dirijate, văzute ca unică soluție pentru construcția europeană postbelică. Avem de-a face cu un nou „contract social”, o variantă *New Deal* adaptată specificului european în care individul își pierde libertatea „soarta individului nu mai poate fi lăsată la întâmplare” devenind subiectul de interes al colectivității care are nevoie de resursele sale. Se stabilește un „raport de solidaritate” și un „sentiment

de reciprocitate a drepturilor și obligațiilor indivizilor și colectivității, sentiment care va asigura în mod efectiv armonia intereselor individuale și ale intereselor colective”¹⁰¹. [trad. n.]

Totul stă sub semnul planificării, soluția fiind utilizarea instrumentului *planului economic*. Este un instrument complex, cu o durată de 4-5 ani care se utilizează atât la nivel național – *planul economic național* – cât și internațional – *planul economic internațional* – care „organizează, pentru un timp limitat, activitatea economică internațională coordonând planurile naționale”. Planul național va trebui să ia în calcul nevoile naționale, fiind redactat însă într-o manieră care „să corespundă planului economic internațional”, cele două fiind menite să reglementeze chestiuni economice și sociale complexe precum investițiile, migrația, comerțul, distribuția capitalurilor, politica materiilor prime etc.¹⁰². [trad. n.]

Principiul subsidiarității¹⁰³, unul dintre principiile fundamentale ale Uniunii Europene, precum și promovarea coeziunii pot fi identificate în descrierea rolului planului economic european. „Acesta nu trebuie să afecteze libertatea de acțiune a națiunilor, ci din contră trebuie să fortifice poziția lor propunându-le soluții practice capabile să aducă națiunile mai puțin evolute la nivelul economic, social și tehnic al națiunilor mai evolute”¹⁰⁴. [trad. n.]

Georges Cumpănașu introduce în dezbaterea publică conceptul de economie completă. Are ca premisă fundamentală ideologia unei solidarități economice europene, o solidaritate a popoarelor,

⁹⁷ Michele PROSPERO, *Gândirea politică de dreapta*, traducere de Antoanela Ioniță, Editura Samizdat, 2007, p. 84

⁹⁸ Georges CUMPĂNAȘU, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, București, 1944, p. 65, [La concurrence, la principale loi économique du libéralisme, a toujours provoqué des désordres économiques]

⁹⁹ *Ibidem*, p. 72 [ce système implique une double exploitation. Exploitation des classes sur le plan national et exploitation des nations sur le plan international]

¹⁰⁰ Observăm aici o separare de retorica interbelică românească care punea accentul pe credință, pe ortodoxie ca element fundamental al schimbării, al transformării vechii societăți în ceva nou și total diferit. În acest sens un articol definitoriu pentru lupta interbelică împotriva raționalismului rămâne articolul lui Nae IONESCU, intitulat „Descartes. Părinte al democratismului modern”, publicat în *Ideea Europeană*, anul II, nr. 66, 8-15 mai 1921. Descartes a introdus „metoda matematic-mecanică în explicarea fenomenelor naturii”. Astfel el „a izbutit să desfacă și teoreticește gândirea științifică de interpretările teologic-antropomorfe și mai departe chiar de religie”. Apare individualizarea, „*cogito* a devenit piatra unghiulară a unui idealism egocentric, el promova un fel de mândrie personală și de siguranță sufletească închisă în sine”. care împreună cu metoda creată conduc în mod inexorabil la „democratism”. Consecința directă este una singură și anume: „mentalitatea practic-științifică și democrat-individualistă stăpânește în Europa de aproape trei veacuri.”

¹⁰¹ *Op. cit.*, p. 73 [la sort de l'individu ne peut plus être laissé au hasard [...] sentiment de réciprocité des droits et des obligations des individus et de la collectivité, sentiment qui assurera effectivement l'harmonie des intérêts individuels et des intérêts collectifs]

¹⁰² *Ibidem*, p. 76, [organisant, pour un temps limité, l'activité économique internationale en coordonnant les plans nationaux [...] le plan économique national devra être dressé de manière à correspondre au plan économique international]

¹⁰³ Versiune consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană, Art. 5, pct. 3, disponibilă online la adresa <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0013:0046:RO:PDF>, consultată în 12.09.2010, „În temeiul principiului subsidiarității, în domeniile care nu sunt de competență sa exclusivă, Uniunea intervine numai dacă și în măsura în care obiectivele acțiunii preconizate nu pot fi realizate în mod satisfăcător de statele membre nici la nivel central, nici la nivel regional și local, dar datorită dimensiunilor și efectelor acțiunii preconizate, pot fi realizate mai bine la nivelul Uniunii.”

¹⁰⁴ *Op. cit.*, p. 77, [Il ne faut pas en effet qu'il empiète sur la liberté d'action des nations, mais au contraire qu'il fortifie leur position en leur proposant des solutions pratiques capables d'amener les nations moins évoluées au niveau économique, social et technique des nations plus évoluées]

fundamentată pe „reciprocitatea intereselor și pe egalitatea posibilităților de acțiune și de dezvoltare.”¹⁰⁵ [trad.n.]. Economia completă este condiționată de existența unui organism de conducere în plan economic, la nivel european, capabil să gestioneze economia continentală și să sancționeze eventualele derapaje. Economicul și politicul trebuie coordonate, organizarea instituțională fiind colectivă.

Percepția asupra Europei va evolua odată cu evoluția celui de-al Doilea Război Mondial, când înfrângerea Germaniei naziste va determina o regândirea a planului unității europene și implicit a viziunii românești asupra Europei.

Unitatea europeană este influențată de structura economică și socială a Europei – aceasta pare să fie cel puțin concluzia lui Mihail Ciocâlțeu atunci când analizează relația dintre România și realizarea unității europene¹⁰⁶. Europa are o structură duală, divizată fiind între Europa A (occidentală) și Europa B (orientală) prima fiind industrializată și omogenă iar ce-a a doua agrară și diversificată din punct de vedere etnic. Diferențele nu se opresc aici, ele fiind numeroase, atât pe plan cultural-religios cât și social și educațional.

Diferențele existente au dus la un război crâncen și nemilos la sfârșitul căruia va trebui găsită acea formulă menită să prevină apariția unui nou conflict și să permită reconstruirea continentului. Orice construcție trebuie să aibă la bază o serie de principii fondatoare, principii esențiale pe care să se bazeze în viitor. Ni se propune cu această ocazie varianta românească a principiilor fondatoare ale unei construcții europene viitoare:

I. naționalismul

Avem de-a face cu un naționalism puternic, cu o tentă extremistă. Totul este gândit în termeni integrali – „un stat trebuie să își conțină naționalii – evident doar naționalii săi, dar toți naționalii săi”¹⁰⁷ [trad.n.]. Politica internă ar trebui să favorizeze energiile naționale, iar pe plan extern trebuie încurajate schimburile de populație în vederea reducerii surselor de conflict.

II. suveranitatea națională

Preluând ideile lansate anterior de Georges Cumpănașu, autorul militează pentru egalitatea între națiunile europene.

III. fiecare popor și stat au dreptul la viață.

Pe plan politic viitoarea construcție europeană va trebui să fie condusă de un organism suprastatal. Acesta va gestiona afacerile comune europene, mediind între statele membre și dispunând de puterea de a sancționa orice abateri, putere bazată pe o armată unică europeană.

Aspectul economic nu este nici el neglijat, economia viitorului nemaifiind bazată pe liberalism, ci pe dirijism. Condamnarea liberalismului și a liberei inițiative par să constituie „firul roșu” al ideilor organizatorice în plan economic care circulă în mediile românești preocupate de fenomen. Organismul politic trebuie să fie dublat de un organism suprastatal economic care să asigure echilibrul economic la nivel european. Plecând de la diviziunea dintre Europa industrială și Europa agrară autorul imaginează o economie europeană complementară și interdependentă care funcționează pe baza unui barter - produse industriale în schimbul produselor agricole - cu respectarea dreptului Europei orientale de a-și căuta propriile soluții de industrializare, în măsura în care dispune de minerale și materii prime. Se reia ideea avansată de Georges Cumpănașu, referitoare la cele două planuri economice: planul economic național și planul economic internațional.¹⁰⁸

Plecând de la cele expuse anterior reiese importanța naturală acordată reunificării României și accentul pus pe rezolvarea problemei Transilvaniei. În fața unei Armate Roșii învingătoare și conștient de șansele reduse pentru reunificarea cu Basarabia, problema reunificării cu Transilvania capătă o importanță sporită în încercarea de a se salva ce se mai poate salva din visul României Mari. Unitatea spațiului locuit de români este un fapt incontestabil, fondat pe argumente de ordin geografic economic, istoric și lingvistic, fiind un lucru de care va trebui să se țină seama în reconstrucția Europei postbelice.

¹⁰⁵ Georges CUMPĂNAȘU, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, București, 1944, p. 78, [la réciprocité des intérêts et sur l'égalité des possibilités d'action et de développement.]

¹⁰⁶ Mihail CIOCÂLTEU, „La Roumanie et le problème de l'unité européenne” în *Revue de Transylvanie*; vol. X; nr. 1-2, ianuarie-iunie 1944, pp. 156-166

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 160 [Un État doit contenir ses nationaux – ses nationaux seuls évidemment, mais tous ses nationaux.]

¹⁰⁸ *Ibidem*, pp. 162-163

CONCLUZII

Elitele românești interbelice se vor dovedi sensibile la evoluțiile pe plan european referitoare la unitatea Europei. Avem de-a face cu o analiză atentă, adesea pe un ton critic a acestor propuneri, analiză motivată cel mai adesea de dorința de a elimina eventuale slăbiciuni și puncte nevralgice care ar afecta construcția europeană. Pe un fond de schimbări profunde în structura internă a societății românești, o societate marcată de speranțe dar și de tenebre, ideea europeană a găsit un teren fertil dezbaterilor.

Primul deceniu interbelic a fost marcat de ideea unor construcții regionale (Liga statelor dunărene) care să reunească atât învinșii cât și învingătorii. Se dorea crearea unei entități capabile să reziste atât presiunilor rusești cât și dorinței revanșarde a germanilor.

Propunerile lui Coudenhove-Kalergi și mai ales *Memorandumul* lui Aristide Briand vor aduce în prim plan necesitatea unei construcții mai ample, la scară continentală. Cu această ocazie sunt dezbătute

concepte cheie pentru construcția europeană inclusiv în zilele noastre: care sunt limitele geografice ale Europei? Dar cele politice? Cine ar trebui să facă parte din Europa – doar democrațiile sau toate statele europene? Ce organe de conducere sunt necesare? Și care sunt principiile fondatoare?

Europa este văzută din România ca un club al democrațiilor. Este o organizație bazată pe egalitatea statelor membre, pe respectarea frontierelor și a tratelor de pace. Este o Europă care se bazează pe valori comune, care are un plan economic comun.

Dar nu toți doresc Europa. Extrema-dreaptă vedea în unitatea europeană o manevră a bancherilor, menită să ducă la acumularea bogățiilor continentului în mâna unei minorități. Europa unită însemna sfârșitul istoriei și tradițiilor naționale.

Totul se schimbă în contextul celui de-al Doilea Război Mondial. Sub influența ideilor totalitare, se accentuează importanța planificării, a creării unui stat pe baze etnice pure. Aventura europeană se va sfârși însă abrupt odată cu venirea comunismului și instaurarea dictaturii în perioada 1945-1947.

EUROPEAN INSTITUTE OF ROMANIA

IDEA OF EUROPE IN INTER-WAR ROMANIA

Author:
Mihai SEBE

Bucharest, November 2010
EIR Working Papers Series, no. 29

European Institute of Romania

Regina Elisabeta 7-9

Bucharest, sector 3, Romania

Phone: (4021) 314 26 96; Fax: (4021) 314 26 66

E-mail: ier@ier.ro; Website: www.ier.ro

Editorial team:

Maria DOGIOIU

Agnes NICOLESCU

Rodica ZAHARIA

Series coordinator:

Agnes NICOLESCU

ISSN online: 1841 - 4281

Scientific reviewer: Professor Florin Țurcanu, PhD, Vicedean of the Faculty of Political Sciences,
University of Bucharest

Linguistic reviser: Gigi Mihăiță

Translation: Mihai Sebe, Ioana Diaconu

Graphics and DTP: Monica DUMITRESCU

Cover: Monica DUMITRESCU

© European Institute of Romania, 2010

The opinions hereby expressed belong to the author and do not involve in any way the European
Institute of Romania

IDEA OF EUROPE IN INTER-WAR ROMANIA

Abstract

The present paper intends to examine the evolution of the European idea in inter-war Romania. On this occasion, I try to have a synthetic presentation of Romanian currents and intellectual evolutions, a history of that idea in inter-war political and intellectual environments. Romanian élites prove to be connected to the evolutions at the European level, offering solutions and professionally commenting the proposals presented.

The Romanian conception on the united Europe remarks itself through the great importance given to the political factor – the European states should be united, equal and have the frontiers guaranteed. We have a qualitative evolution that starts with the idea of regional associations culminating with the idea of a united Europe based upon the proposal of Aristide Briand. By the end of the 1930s and mid-40s, the accent is set upon the idea of a European Economic Community, partially based upon the German ideas of World War II.

Keywords:

History of the idea of Europe; inter-war period; European Union; extremism; political thinking; communism; social-democracy

Mihai Sebe is a project coordinator with the European Studies and Analysis Unit, European Institute of Romania. With bachelor's degrees in political science and law and currently undergoing a Ph.D. programme in Political Sciences at the University of Bucharest, his main areas of interest are the history of the political ideas in Romania, the history of the European idea, social and educational policies, labour law, international relations, Europe's political history. Contact: mihai.sebe@ier.ro, mihai.sebe@yahoo.com.

IDEA OF EUROPE IN INTER-WAR ROMANIA

CONTENTS

INTRODUCTION	31
CHAPTER I. GREATER ROMANIA AT THE END OF WORLD WAR I	31
I.1. The dynastic crisis – key factor of the internal political crises	31
I.2. Redefining the Constitution	32
I.3. Inter-war political parties – between decline and extremism	
CHAPTER II. THE CULTURAL PREMISES OF THE EUROPEAN UNITY CONCEPT	33
CHAPTER III. THE FIRST INTER-WAR DECADE AND THE IDEA OF EUROPE	35
CHAPTER IV. ROMANIA AND THE BRIAND MEMORANDUM	37
IV.1. Briand’s Memorandum and the political extremes	39
CHAPTER V. THE IDEA OF EUROPE DURING WORLD WAR II	40
V.1. Starting with the Nazi idea of Europe	40
V.2...to the Romanian perceptions on European unity	41
CONCLUSIONS	46
BIBLIOGRAPHY	48

INTRODUCTION

The present paper finds its place in the line of contemporary studies and debates that treat the political and intellectual life of the Greater Romania in the wider framework of the European history of ideas. I present here a theme of history of political ideas as they were reflected in inter-war Romania, more precisely, the history of the European idea, of the creation of a united Europe, on federal and confederal bases. It was a thought initially favourable to regional projects, to a grandiose idea of collective security, which would evolve under the force of the intellectual impulse offered by Briand's proposal of creating a federal Europe, later on slowly decaying under the pressure of the events of the early 1940s.

The novelty of the research consists in the extensive analysis of the existing historical documentation (press articles, university courses, documents resulted following conferences). This method of analysis allows me the chronological reconstitution and filiation of the European ideas in the inter-war political and social conscience.

These are synchronous with the evolution of the ideas in the rest of Europe, following the general road map of the inter-war intellectual route. The problem of being consonant with Europe and the evolution of the idea of European unity in inter-war Romania was not studied in a steady and minute manner.

This analysis takes into consideration the unstable political context and the fact that these articles, conferences and other publications reflect the intellectual and ideological premises that influenced the Romanian inter-war élite and the political solutions taken into consideration as to the "European question".

The methodology used by this study is dictated by the nature of the selected subject, meaning that the research has as main subject, but not a single one, the press activity during the inter-war period. Under these circumstances the main research method consists in studying the publications of the time. An important role is played by the combination and the comparison of the various sources, starting with articles, public conferences

and finishing with speciality works in order to avoid the eventual interpretation and cataloguing errors, and in order to obtain a better representation of what was published. Through this method I isolate and highlight the various categories of sources (articles, archive documents, etc.).

At the same time, starting from these sources, I retrace the political and bibliographical itinerary of the idea of Europe. These sources help retrace, at various stages, the ideas and the intellectual biography of the concept of European Union, and are used to compare the evolution of this idea as to its formation and exposition. This work intends to connect and correlate this idea to other evolutions in inter-war Romania and Europe.

CHAPTER I. GREATER ROMANIA AT THE END OF WORLD WAR I

I.1. The dynastic crisis – key factor of the internal political crises

The end of World War I (WWI) would find Romania in a full dynastic crisis, a crisis that would influence the entire inter-war politics due to the abdication of Crown Prince Carol in 1925. The death of King Ferdinand in 1927 and the fact the new Crown Prince Mihai was still underage would bring a Regency into power, made up of three regents: Prince Nicolae, Patriarch Miron Cristea and Gheorghe Buzdugan, President of the High Court of Cassation and Justice.

From then on, the opposition parties would use the existence of the Regency and the ensuing situation to criticize the governing party, seen as the only responsible for the then situation¹. The crisis would end with the return of Carol to the Romanian throne in June 1930.

I.2. Redefining the Constitution

Immediately after the end of WWI, the necessity of a new Constitution, that would reflect the new historic realities, became apparent. It was a long and complicated process, marked by lengthy debates on the way to realize the new fundamental document.

Despite the general accepted opinion according to which the Constitution of 1923 represented a model of Constitution that consecrated a democratic

---

¹ Constantin ARGETOIANU, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, tome VII, Machiavelli, Bucharest, 1996, p. 258; "Without any doubt, Carol blow had "decentred" our political life, by deeply disturbing the Crown and those who owned it. "Carol Question" had become overnight the pivot of the Romanian politics. The political men and the parties were subjected to a new classification and counted fit or unfit for government as they could be or not be suspected of favourising an eventual return of the Prince"

regime based upon separation of powers, a bicameral Parliament and the ensurance of a high number of votes², the good functioning of the fundamental law was affected by a series of structural deficiencies. “Despite the currently existing thesis, according to which the Constitution of 1923 was ‘the most liberal and democratic of the entire history of Romania’, we must once more show here that the fundamental law already contained provisions directed against the democratic character of the Constitution, and which eventually, would lead to their cancellation”³.

We have here, at an incipient stage, the premises for a future evolution leading to dictatorship, a dictatorship also encouraged by the appearance of the extremist parties. The Great Union of 1918, through its surprise effect, “made to forget – or to wish to be forgotten – the serious errors of the governing teams and of the political class – responsible for the disasters that have struck the country”⁴. If this was the opinion amongst the upper classes, reality was totally different with the lower classes. The war, by the way it changed the life of the entire society, had brought forward on the political stage new social classes which were initially excluded. The peasantry, which had endured most of the hardships during the war, decided to obtain a more active role in the state policy by demanding radical social and political reforms⁵.

I.3. Inter-war political parties – between decline and extremism

Under the pressure of the Russian Bolshevik Revolution of 1921, the authorities decided to

establish the agrarian reform. At political level, they decided to grant the universal adult suffrage to all men.

This is the moment when we witness the disappearance or the redefinition of pre-WWI parties under the pressure of the new socio-economic changes. The Conservative Party would cease to exist in the 1920s with the disappearance of its power base, the great landowners whilst the National Liberal Party would gradually become “a right wing liberal force, moreover a right force, which ‘struggles for the conservative principles of the grande bourgeoisie’”⁶. Its rigid structure, based upon the strength of a charismatic president and the social class it represented, “its fame as the personification of the oligarchy”⁷, would have as a final result a reduced attractivity with the masses that would lead to the disappearance of the old power detained⁸.

A new party created at the end of WWI was the Peasants’ Party created in December 1918 by Ion Mihalache. That party was based on the peasant class and in favour of the development of agriculture and support of the small land property⁹. Step by step, the Peasants’ Party would get into conflict with the National Liberal Party, and in order to resist the political competition it would fuse with Iuliu Maniu’s National Party, thus forming the National Peasants’ Party in 1927.

The end of the war brought about the appearance of the first extremist movements whose bases were mainly formed by youth, the youth that often were disorientated, that tried to adapt to the newly created situation¹⁰. In the beginning, the far left

² Angela BANCUI, *Istoria constituțională a României. Deziderate naționale și realități sociale*, Lumina Lex, Bucharest, 2001, p. 135: “Analyzed from a historical and political perspective, the 1923 Constitution, as an expression of the real power balance between 1919 – 1923, represented the main legal basis upon which functioned the fundamental institutions of reunited Romania, offering to the Romanian state the monarchic type of government, based upon the parliamentary and constitutional democratic regime”

³ Hans-Christian MANER, *Parlamentarismul în România 1930 – 1940*, Enciclopedică, Bucharest, 2004, pp. 32-33, “The content critical points referred especially to the administrative centralism, the limit of public liberties, the absence of women in the public life, and the multitude of confuse, equivocal statements”

⁴ Florin CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, Bucharest, 2002, p. 297

⁵ Armin HEINEN, *Legiunea „Arhanghelului Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, Humanitas, Bucharest, 1999, p. 94: “Until 1914, in Romania, if need be, the masses could articulate their grievances through uprisings. Yet now, an élite whose mood for reforms had its source in the intention to eliminate any revolutionary spark, in order not to endanger their own social and political position, granted political competence to the masses, who, so far, had stayed away and lived in distinct political systems. The soldiers who took part in the WWI have returned with a newly acquired self conscience from the trenches. They were no longer submissive labour force, ‘political animals for vote’, but independent peasants, that proved in war that the welfare and the sufferance of the nation depended on them. They demanded freedom, social justice and ‘politics for the sake of politics’ be superseded”

⁶ Hans-Christian MANER, *Parlamentarismul în România 1930 – 1940*, , Enciclopedică, Bucharest, 2004, p. 39

⁷ *Ibidem*, p. 39

⁸ Francisco VEIGA, *Istoria Gărzii de fier 1919 – 1941. Mistica ultranaționalismului*, Humanitas, Bucharest, 1993, p. 35, “the old élite’s party transformed itself in a piece subordinated to a new political game to a great extent.”

⁹ Ioan SCURTU, Ion BULEI, *Democrația la români 1866 – 1938*, Humanitas, Bucharest, 1990, pp. 64-65: “The ideologues of this party were the adepts of a society where agriculture would have a predominant role in the national economy. They did not intend to eliminate the industry, but only to develop those branches that were based upon the country’s natural assets (salt, oil, etc.), and also the arms industry (in order to defend the country).”

¹⁰ Mihail MANOILESCU, *Memorii I*, Enciclopedică, Bucharest, 1993, p. 30: “Our war had ended so well and, still, at its aftermath many young people a deep bitterness carried in their soul. It was a more subtle discontent, for our pride hadn’t been fully satisfied by the way in which the war had gone in all its stages. We suffered from the ‘beauty defects’ of the policy carried on by the leaders of our faith throughout the war.”

seemed to be at an advantage. In November 1918, Romania's Social Democrat Party changes its name to the Socialist Party, and, in December, it adopts the *Declaration of Principles*. Faithful to the internationalist policy of the Bolshevik Revolution, the party would adhere to the Third International changing its name to the Romanian Communist Party (May 1921)¹¹. The friendly attitude towards Soviet Russia, the programmatic declarations in favour of the separation of certain Romanian provinces (Bessarabia, especially) would lead to its banning in 1924, by the so-called Mârzescu's Law, the party becoming thus "the least important grouping of all the extreme left movements in Eastern Europe in the inter-war period"¹².

The ascension of the extreme right forces was going to prove to be far more dangerous for the existing structures. The ascension was, in its turn, favoured by the Bolshevik Revolution. The effervescence of the leftist movements determined a counter-reaction in the extreme right of the political spectrum. To this, the so-called "Jewish question" must be added as it was identified by a series of researchers. Thus, for Irina Livezeanu, the emancipation of the Jewish population and the agrarian reform led to the replacement of the old social issue, generated by the absence of the right of property over land in numerous families in the rural area, with the national issue, an identity issue generated by the presence of Jews in social life¹³.

He who would assert himself within the far right movement would be a student at Iași University, Corneliu Zelea Codreanu. In January 1922, Corneliu Zelea Codreanu and Alexandru C. Cuza, the Dean of the Law Faculty, would form the National-Christian Union, an anti-Semitic movement, with later evolutions. A year later, on 23 March 1923, they would found the National Christian Defence League. In 1927, C. Z. Codreanu would create the Legion of Archangel Michael. The legionary movement would be outlawed in 1933.

Chapter II. The cultural premises of the European unity concept

The great cultural debates at the end of WWI led to the creation of two major camps, each with its own vision as to the future development of Romania. On one hand, there were the Europeanists, who "treated Romania as a component of Europe and insisted that it had no choice, that it had to follow the social and economic development path already taken by the urbanised and industrialised West" and, on the other hand, the camp of the traditionalists that "underlined the agrarian character of Romania and looked for models of development based upon its unique social and cultural legacy"¹⁴.

Eugen Lovinescu and Ștefan Zeletin became important figures in the Europeanist camp. Although they had different conceptions, they both considered "that Romania owns its capitalist evolution to its entry in the orbit of interests of the advanced European countries"¹⁵. The external factor was considered to be responsible for the reform undergone by Romania. The differences tended to appear as to the nature of that external factor. Romania's modernisation was the result of a "socio-economic" motivation, for Zeletin, while Lovinescu approached the reform issue from the "perspective of the sociology of culture", of what Zigu Ornea called "the anticipation of the ideological factor over the economic one"¹⁶.

For Lovinescu, the development of modern Romania was due, first and foremost, to the exchange of ideas with the West. Aware of the Principalities and, later on, of Romania's backwardness, the autochthonous political élites realised the superiority of Western political organisation they tried to emulate – a process that he calls "synchronism"¹⁷.

¹¹ Zigu ORNEA, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Eminescu, Bucharest, 1980, pp. 38-39

¹² Hans-Christian MANER, *Parlamentarismul în România 1930 – 1940*, Enciclopedică, Bucharest, 2004, p. 46

¹³ Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare 1918 – 1930*, Humanitas, Bucharest, 1998, p. 21: "Moreover, by partially satisfying the peasants' request for land, the agrarian reform made possible the replacement of the social issue – the issue of the peasantry and its thirst for land – by the national issue as the main issue of the Romanian society. In Great Romania, therefore, the territorial expansion and the post-war reforms contributed to the recrudescence of a nationalism with a mark of anti-Semitism, like in the 19th century, but flourishing now in a new radicalised context – that of a more powerful Romanian state and of weaker Romanian élites, relatively speaking."

¹⁴ Mihai BĂRBULESCU, Dennis DELETANT, Keith HITCHINS, Șerban PAPACOSTEA, Pompiliu TEODOR, *Istoria României*, Corint, Bucharest, 2005, p. 347

¹⁵ Zigu ORNEA, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Eminescu, Bucharest, 1980, p. 323

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ *Op. cit.*, p. 348: "In his conception, this 'law' was the key for understanding the relationship between agricultural, patriarchal Romania, on the one hand, and the industrialized, urbanized West, on the other hand. Consequently, the inferior imitates the superior – the underdeveloped, the advanced, and the village imitated the city. In the beginning, the imitation was complete, superficial and unselectively, but, further on, as it matured, it transformed itself in the adaptation of everything that was considered, in a conscious manner, being necessary and superior, a stage that, according to Lovinescu, Romania reached in the 1920s. Yet, he insisted, synchronism was not just imitation; it was, also integration. He was convinced that the whole Europe became more and more united as a result of the development of modern communication means, underlining that the most diverse societies became homogeneous faster than ever."

If Lovinescu underlines the ideas as causes of the transformation, Zeletin would underline the role of economy in the accelerated modernisation of Romania. Integrated in the world trade, the Principalities would undergo a series of fundamental economic changes that led to the radical modification of traditional social and political structures¹⁸.

In the beginning, the Europeanists would group around the magazine *Ideea europeană* that appeared for the first time in 1919. Its purpose was clearly defined, having as general objective and main purpose “to inform the Romanian audience on Europe’s ideas, currents and social changes”¹⁹. The magazine intended to become a tribune of the European idea in Romania. It manifested actively in favour of a Romanian interpretation of the European evolutions. Romania should not become a mere “cultural colony”, but it should be actively connected to the European values and civilization. Aware of the necessity to popularize the European ideas, in 1920, the editorial team would launch the cycle of conferences “*Ideea europeană*”, where national speakers used to present to the general public the main evolutions and international personalities in a national key²⁰.

On the other side, there were those who checked the past for solutions to the future development of Romania, either a real or an idealised past. Attached to the rural traditions of the past, they were against the institutional, cultural and political imports from the West that they considered not to be appropriated, but “inorganic” against the autochthonous cultural background.

One of their main platforms of expression was the literary magazine *Gândirea*, a gathering of philosophers and writers – “*gândiriștii*” – that “were attracted by the speculative thinking, religious and mystical experiences, the primitive spirituality of folklore and were willing to communicate their own ideas in a completely modern form”²¹.

One of the most important representatives of the *Gândirea* circle was to be Nichifor Crainic, whose work and conceptions would powerfully influence

Nae Ionescu. The novelty that he brought, at an intellectual level, was the accent on Orthodoxy, seen as the main element of Romanian spirituality, often incompatible with the Western model.

Lucian Blaga would complete Crainic’s conceptions bringing in the centre of attention the deep, profound roots of the Romanian spirituality that would overcome in time those of Orthodoxy. He “also extended his investigations to the soul of the people” in order to prove that “the Romanian spirituality, which, first of all, determines the national character, was kept intact in the rural world [...] In the ancestral world of the village, he searched for the forgotten secrets of the age of innocence before the sin of knowledge alienated man from nature and his true essence”²².

“If *Gândirea* illustrated a new cultural traditionalism, *Cuvântul* wanted to be the expression of a new political traditionalism”²³ – thus we may synthesise the importance of a new newspaper that would appear on 6 November 1924. Founded by Titus Enacovici, the journal *Cuvântul* wanted to be the clarion of those dissatisfied with liberalism and modernity: “the journal *Cuvântul* was established as an irreducible opposer of the deficiency of liberalism, which was not late in manifesting under the new conditions of the reunited country”²⁴.

The novelty brought by the editorial team of *Cuvântul* (Pamfil Șeicaru, Nae Ionescu, Mihail Sebastian, Mircea Eliade, etc.) consisted expressly in the fact that they assumed their status as intellectual militants that took an active part in the life of the city. The editorial team intervenes into politics “through the claim to a distinct identity, an identity of *intellectuals*”²⁵. By perceiving their public status as uncertain – disoriented by their new situation, disappointed by their public influence, they blame democracy for the hardships endured: “the *intellectual* is a character that, after 1918, is defined through its negative and defensive rapport with *democracy*, political and economic *patronage*, and *plutocracy*”²⁶.

¹⁸ Mihai BĂRBULESCU, Dennis DELETANT, Keith HITCHINS, Șerban PAPACOSTEA, Pompiliu TEODOR, *Istoria României*, Corint, Bucharest, p. 348: “He tried to show that modern Romania was the product of fundamental economic changes, determined by the introduction of the Western capital after the Adrianopol Treaty (1829) that had freed the Romanian Principalities from the strangling effect of the long Ottoman domination over their trade. He then showed the way in which, processes of economic change gave birth the autochthonous bourgeoisie, the class who would guide the country through all the successive stages of the modernization.”

¹⁹ Zigu ORNEA, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Eminescu, Bucharest, 1980, p. 146

²⁰ *Ibidem*, p. 147

²¹ *Op. cit.*, p. 349

²² *Ibidem*, pp. 349-350

²³ Florin ȚURCANU, *Mircea Eliade – prizonierul istoriei*, Humanitas, Bucharest, 2007, p. 105

²⁴ Doina MEZDREA, *Nae Ionescu. Biografia*, tome II, Acvila, 2002, p. 331

²⁵ Florin ȚURCANU, „Néo-traditionalisme et politique dans la Roumanie des années ‘20’”, *Studia Politica*, vol. I, nr. 3, 2001, p. 686

²⁶ *Ibidem*, p. 687

In their new quality of intellectuals involved in the public arena, they would use the means at their disposal to influence public opinion to acquire a superior social and political status. "Through the means of political journalism practised after 1918 in the newspapers *Bucovina*, *Ora*, *Cuvântul* or in the weekly *Hiena*, the themes of a new nationalist ideology are defined, of an ideology that, without implicitly rejecting the existing anti-Semitism, is above all and foremost, centred upon *anti-liberalism*, *anti-parliamentarism* and *authoritarian monarchy*"²⁷.

CHAPTER III. THE FIRST INTER-WAR DECADE AND THE IDEA OF EUROPE

The end of WWI was marked and influenced by the "Fourteen Points" stated by the American President Woodrow Wilson in January 1918 that, at point 14, stipulated the creation of an "*association of nations*" meant to ensure "*mutual guarantees of political independence and territorial integrity to great and small states alike*"²⁸. The intention was to create a new world, a world of laws and principles. „The world Wilson envisaged would be based on principle, not power; on law, not interest – for both victor and vanquished [...] Wilson's remedy of collective security presupposed that the nations of world would unite against aggression, injustice, and, presumably, excessive selfishness. [...] Wilson was proposing a world order in which resistance to aggression would be based on moral rather than geopolitical judgements"²⁹.

Thus, the premises for the creation of the League of Nations were established in 1919, an organisation seen by the Eastern Europe states as the ideal platform for expressing "freely their opinions on the great problems mankind was facing

and for making their voices heard in defence of their own interests"³⁰.

The changes brought by the end of WWI, more precisely by the dissolution of Austro-Hungary led to the creation of a geopolitical void in Central Europe, a void of power and stability which would constitute a source of the idea of European unity. The dissolution of the Austro-Hungarian Empire opened the path to the "appearance of a series of new or partially new states, all heterogeneous"³¹.

Therefore, we have a geopolitical void in the centre of Europe, characterised by the "deepening chasm between the size of the European national countries and the growing economic interdependences", a chasm that increases the "threat of reiterated wars, liable to expand and generalize due to the irreconcilable conflicting interests of the states"³².

Many of the new states contain a high number of national minorities, minorities often hostile to the state where they ended up due to the historical context: "nearly as many people lived under foreign rule as during the days of the Austro-Hungarian Empire, except that now they were distributed across many more, much weaker, nation-states which, undermining stability even further, were in conflict with each other"³³. Thus the premises for debating the question of Europe's unification had been created, a unification that went beyond the abstract phase, entering the realm of concrete deeds, with unity plans drawn up and seriously debated by the inter-war élites.

In Romania, from the very beginning, the League of Nations was perceived as a vehicle, a necessary instrument for the creation of regional organizations meant to unify the European states, used for opening the "general debates of European rapprochement"³⁴. The imbalance created by the

²⁷ Florin ȚURCANU, „Néo-traditionalisme et politique dans la Roumanie des années '20", *Studia Politica*, vol. I, nr. 3, 2001, p. 681

²⁸ Available online at <http://usinfo.org/docs/democracy/51.htm> last visited on 21 September 2010, "XIV. A general association of nations must be formed under specific covenants for the purpose of affording mutual guarantees of political independence and territorial integrity to great and small states alike."

²⁹ Henry KISSINGER, *Diplomacy*, New York, 1994, pp. 225-227

³⁰ Gheorghe SBĂRNĂ, *România și proiectele federale europene*, Sylvi, Bucharest, 2002, p. 15, The League of Nations, through its Covenant stipulated, at article 21, the fact that: "Nothing in this Covenant shall be deemed to affect the validity of international engagements, such as treaties of arbitration or regional understandings like the Monroe doctrine, for securing the maintenance of peace". Thus were created the premises of an extensive collaboration at the European level, through the creation of the theoretical possibilities of some projects to organize on a closer basis of the European states. Available online at <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/istorie1918-1940/11-1-1-1.htm> Last visited on 14 November 2010

³¹ Jean-Jacques BECKER, « Les conséquences des traités de paix » *Revue historique des armées*, 254 | 2009, [Online], Available online since March 15th 2009. URL: <http://rha.revues.org/index6303.html>. Last visited on October 28th 2010

³² Ladislau GYEMANT, *Preistoria construcției europene/Prehistory of the European Construction*, Fundației pentru Studii Europene Cluj-Napoca, 1999, p. 273

³³ Henry KISSINGER, *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994, p. 241. British Prime-minister Lloyd George underlined that in a memorandum dated 25 March 1919: "I cannot conceive any greater cause of future war than that the German people [...] should be surrounded by a number of small states, many of them consisting of people who have never previously set up a stable government for themselves"

³⁴ Dimitrie IANCOVICI, „Ce va fi conferința de la Washington", *Revista Vremii*, year I, no. 3, November 27th 1921, pp 8-9

dissolution of the Austro-Hungarian Empire, an imbalance, marked out by the economic and social state in Central Europe, which needed to be dealt with. This region had once more to find the balance it used to have before the war so as to end all wars: “It is necessary to establish understanding on a common ground and show the people that economic solidarity is a law that no one can defeat”³⁵.

These considerations were concordant with the European ideas of the time that circulated both between the victorious nations and the defeated ones. A good example is the Hungarian politician Oskar Iaszi. In 1922, in a series of articles published in *Revista Vremii* he underlined the importance of remaking the economic ties, the solution he envisaged being represented by “maintaining the new political individualities and removing customs barriers, meaning the creation of an economic and cultural unity on the basis of the existing new national states”³⁶.

Unfortunately, the existing situation did not allow a visionary policy in the economic area. The wounds of war were still largely open, a series of internal unrests existing in the new states of the region, due to the readjustment of the power positions between the former dominant nations, now in a minority position, and the former dominated nations. Mihail Manoilescu, in the answer given to these proposals, *Factorul economic in Liga Popoarelor Dunărene* [*The Economic Factor in the League of the Danubian Peoples*], described these phenomena, offering a multidimensional analysis, both at the internal and external level. On the one hand, we are dealing with the “tendency to shift the economic goods in favour of the nation, that today holds the majority in it” [meaning the state, our observation], respectively the “tendency to realize an almost absolute economic independence for each state”³⁷.

An absolute precondition for the creation of an economic union was given by the existence of the internal economic balance between the various nations living together. Manoilescu expressed an important idea that, a couple of decades later, would find itself at the basis of the foundation of the European Economic Community, i. e. the importance of economy and of the economic ties

in creating the European unity. “To that purpose we believe that the *rapprochement in the economic realm between various nations could be achieved – even though this it may seem strange – faster than in the cultural realm*”³⁸.

However, everything was put in charge of the new emerging economy, an economy that differed radically from the 19th century economy. Liberalism and implicitly its economic characteristics, individualism and isolation of economic agents were about to disappear, the principle of competition being replaced by the “principle of *collective economy*”. The organicist idea was all too present “society steered towards organic forms”, organized upon the principle of division of labour. Everything went towards underlining what was common to the productive forces, which were in a tight interdependence, both internally, but especially externally.

Autarchy was and remained an ideal for the Danubian region countries, so harshly tested, for fear of a possible war in the future. That ideal would be therefore endangered by the idea of a “Danubian States Customs Union” which would lead, as a first consequence to a “specialization of production and a division of labour”³⁹. The future was not yet as problematic since there was a chance of success for the future: “today, the most efficient form of economic rapprochement between the Danubian states would be the taming of the customs regime (having only as a remote ideal a customs union)”⁴⁰.

Rejected, yet never permanently repudiated, the project of the Danubian Confederacy remained a viable project on the long term. By including Austria and Hungary in the regional projects the intention was to create a Central European power meant to be a barrier, against both the Soviet and the German dangers. Therefore, Grigore Gafencu correctly anticipated the danger caused by the existence of weak states, affected by internal conflicts and unable to offer the much needed balance: “On one hand, the Confederacy of the Danubian national states, served by the admirable economic instrument of the former Hapsburg empire, would defend, on the Dniester and the Danube, the Europe’s and Romania’s interests, and, on the other hand, it would put an end to that

³⁵ S. ȘERBESCU, „Reclădirea economică a Europei Centrale – scrisoare din Viena”, *Revista Vremii*, year II, no. 7, January 29th 1922, p. 5

³⁶ Gheorghe SBĂRNĂ, *Românii și proiectele federale europene*, Sylvi, Bucharest, 2002, p. 21

³⁷ Mihail MANOILESCU, „Factorul economic în Liga Popoarelor Dunărene”, *Revista Vremii*, year II, no. 15, May 21st 1922 pp. 1-4

³⁸ *Ibidem*

³⁹ *Ibidem*

⁴⁰ *Ibidem*

Drang nach Osten, Berlin's imperialist dream that would aspire to stretch the danger of a new German hegemony over *Mittel-Europa*"⁴¹.

It was against the background of this discussion that the project of the making of the European unity devised by Richard N. Coudenhove-Kalergi, *Pan-Europa*, appeared in 1923. It was a utopia and, at the same time, a challenge addressed to the European élites of that time, a challenge that would also receive an answer from the Romanian society. The new united Europe was seen within the framework of a planetary table of chess together with other great world powers: American, British, Russian, and Far-East. On the background of the catastrophe provoked by WWI, Coudenhove-Kalergi professed the end of Europe's domination: "the European world hegemony is irrevocably lost"⁴². The only solution would consist in the union of the European states in a federation called Pan-Europa that would "contain the totality of the democratic and partially democratic states of continental Europe"⁴³, a political definition that excluded Russia and Turkey, including, in exchange, Iceland. The relationship with Great Britain would be a special one, England becoming a part of Europe only in the eventuality, improbable in that period, of the dissolution of the British Empire. Russia continued to be a danger to Europe, a revanchist Russia was defined as an irreconcilable foe, in a manner similar to that of Grigore Gafencu's: "As soon as Russia would recover from its internal catastrophe, neither Poland, nor Romania or Czechoslovakia would be able to stop it from its march westward, not to mention the disarmed states, Hungary, Austria or Germany"⁴⁴.

In a famous analysis of 1929, Mihail Manoilescu analyses the problem of the *European Customs Union* from a comparative point of view, respectively the *United States of Europe*. Redeeming the ideas of 1922, Mihail Manoilescu

spoke about the danger of the Customs Union that would condemn the underdeveloped states to a perpetual delay due to the ruthless competition from the part of the developed economies⁴⁵. The free circulation of goods represented a minor advantage that could not compensate the losses caused by underdevelopment. The Customs Union became an evil, when put into force, far from helping the European cause, it would not do but weaken it. The American model of Union is a successful one due to its complementary character, each of the states enjoying "the benefits of the great capitalistic organism that the United States represents in entirety"⁴⁶. Reason and rationale would therefore favour the creation of a federal body, the only one able to help Europe.

CHAPTER IV. ROMANIA AND THE BRIAND MEMORANDUM

Influenced by the work of Coudenhove-Kalergi, *Pan-Europa*, the French Foreign Minister Aristide Briand would elaborate *The Memorandum on the Organization of a Regime of European Federal Union* in May 1930⁴⁷. Brought to the attention of the member states of the League of Nations, it proposed a new organisation of Europe, on federal bases.

The new Union was addressing all the European states, members of the League of Nations, including Great Britain, since it was a federal project that would evolve from economic integration to political integration⁴⁸. This Union represented a giant step forward when compared to the previous projects of customs union, by going towards a federation, "a federation founded on the idea of union and not of unity"⁴⁹. The new European Union was to be ruled by a political organism, a so called "European conference" composed of representatives of the national governments, the leadership being rotated

⁴¹ Grigore GAFENCU, „Problema viitorului”, *Revista Vremii*, year III, no. 9, May 27th 1923

⁴² Richard N. COUDENHOVE-KALERGI, *Pan-Europa*, translated into Romanian by Mircea Suhăreanu, ProEuropa, Târgu-Mureș, 1997, p. 24

⁴³ *Ibidem*, p. 35

⁴⁴ *Ibidem*, p. 52

⁴⁵ Mihail MANOILESCU, „Statele Unite ale Europei – aspectul economic”, *Observatorul*, year I, no. 6, 15 August 1929, p. 1-2, "What does the European customs union mean? The total abandon by the countries that stayed behind from the economic point of view to any pretension of industrialization."

⁴⁶ *Ibidem*

⁴⁷ *Memorandum du gouvernement français sur l'organisation d'un régime d'Union fédérale européenne*, available online at <http://icp.ge.ch/po/cliote/annees-20-30-crisis-totalitarisme/europe.union.1930.html> Last visited in September 27th 2010

⁴⁸ Simion COSTEA, *România și Proiectul Briand de Uniune Europeană*, Universității „Petru Maior, Târgu-Mureș, 2004, p. 40, "If in September 1929 Briand promoted the idea of the economic priority integration, in the Memorandum of 1 May 1930 he advocated the opposite belief, being in favour of the **political priority integration**."

⁴⁹ *Memorandum du gouvernement français sur l'organisation d'un régime d'Union fédérale européenne*, available online at <http://icp.ge.ch/po/cliote/annees-20-30-crisis-totalitarisme/europe.union.1930.html> Last visited in 27 September 2010

annually. The executive body would be constituted of a European Committee assisted by a secretarial body. The *Memorandum* then detailed a series of principles of organisation of the administrative structures, the economic and financial cooperation, etc.

Aristide Briand's *Memorandum* was to be carefully analysed in inter-war Romania⁵⁰, being the subject of a series of more or less scientific interpretations. A scientific work, important due to the clarity of its arguments would prove to be *Proiectul de Uniune a Statelor Europene* [*The Project of the Union of the European States*] written by V. I. Feraru in 1935.

The optimum solution from the political and legal point of view envisaged by Feraru would prove to be that of a *confederacy of states*. It is based upon a "treaty of association and collaboration", the member states keeping "their rights of existence: sovereignty, independence and autonomy, with their corollary: the right of secession"⁵¹.

But what about the economy? What would the solutions envisaged at the European level be? A first solution would be the rejection of protectionism, as the "customs union would form the support of the European Union"⁵². The free circulation of goods needed to be guaranteed at a continental level, all in a framework established by the agreement of producers, an agreement meant to lead to the rationalisation of the European production and the use of a single currency.

Any system of organisation should have a well design system of control and sanction. Without a power able to impose the respect of the laws, there would be anarchy, the powerful states taking advantage of the weak ones. The solution would be the creation of a European army, "the creation of an international army or of an international military assistance in cases of aggression being proposed as the only sanctioning and guaranteeing measure of international order"⁵³.

The armed force alone would be ineffective; it must be supported by an international legal framework. To that purpose, the efforts undergone by V. V. Pella are mentioned, who, in 1935, proposed to the League of Nations the creation of an International Criminal Court, respectively a project that stipulated "the repression of the acts of violence that tend to change or make the functioning of public powers of the foreign states more difficult or tend to disturb the international relations"⁵⁴.

We notice the interest in the cultural side of Europe that existed in the inter-war period. Culture had, alongside the economic and political factor, an important place in the collective mental. Isolation leads the European states to poverty, poverty leads to the loss of political influence and the loss of political influence leads to barbarism, a situation remarkably captured by Dimitrie Gusti in the formula "impoverished Europe, vassal Europe, barbaric Europe"⁵⁵. By defining Europe on a cultural basis, it becomes a moral object, based on education. "We need to create European patriotism, and we could say psychological security. [...] This is an educational work that requires a lot of time"⁵⁶.

For many inter-war politicians the union of Europe should have started with the political aspect, "the political union shall precede the economic one"⁵⁷. The political obstacles are the easiest to overcome; they are relatively clear to identify and can be easily resolved, with the help of goodwill. Moreover, by keeping Russia and England outside the European project, at least at the preliminary stage, the entire European construction would become much easier to do.

The keyword, as we speak of Europe seems, to be equality. Romania, in its capacity as a middle-sized state, with recently acquired territories after WWI, with powerful national minorities, surrounded by inimical states, felt the need of a supranational body that would guarantee its security, where all

⁵⁰ In 1930, the Romanian government wrote an official response regarding the proposals in Briand's *Memorandum*. It was a positive answer: "It agrees with the principles stipulated in this *Memorandum* and declares that it will offer its full support for the realization of the European Federal Union project." Romania was in favour of realizing the European Union in the wider framework of the League of Nations, in order to guarantee and based upon "the respect of the treaties, the territorial integrity of the states, their independence, sovereignty and equality", „Răspunsul României la memoriul Briand" in *Cuvântul*, 15 July 1930, year VI, no. 1878

⁵¹ V. I. FERARU, *Proiectul de Uniune a Statelor Europene*, Institutul de Arte Grafice „Olimpul", București, 1935, p. 84

⁵² *Ibidem* p. 125

⁵³ *Ibidem*, p. 181

⁵⁴ *Ibidem*, p. 181-182

⁵⁵ Dimitrie GUSTI, „Problema federației europene", *Arhiva pentru știința și reforma socială*, year 9, no. 1-3, 1930 *apud* Ovidiu PECICAN, *Europa în gândirea românească interbelică*, Institutul European, Iași, 1998, p. 70

⁵⁶ *Ibidem*, p. 94

⁵⁷ I. G. DUCA, „Statele Unite ale Europei", *Observatorul*, an I, nr. 7-8, 1930, *apud* Ovidiu Pecican, *Europa în gândirea românească interbelică*, Institutul European, Iași, 1998, p. 98

members would be equal⁵⁸. We assist to an abrupt passage from Saint Augustine's principles to the *Realpolitik à la roumaine*. V. V. Pella synthesises the three main principles of a federal union:

a) *the principle of equality* – the non-existence of differentiations between smaller and larger states;

b) *the principle of independence*;

c) *the principle of security*⁵⁹.

IV.1. Briand's Memorandum and the political extremes

Because of its implications, Briand's Memorandum did not escape the attention of Romania's extremist forces. Among the first ones, which had a reaction against the proposals for a union, were the representatives of the left forces⁶⁰. By taking into account a peaceful foreign policy, the socialists were in favour of the "democratization of the League of Nations" and the independence of Romania "in relation to the great imperialistic powers"⁶¹. The social-democrats tried to obtain an eventual success of the European idea to their own benefit, trying to present themselves as the only champions of unity. "Its realisation [the idea of the United States of Europe, our note] depends on the progress of the socialist movement and of it alone"⁶². Everything was seen in a powerful ideological key of the class struggle between exploiters and exploited, between capitalism and socialism. Thus, from the start, they eliminated the possibility for the "bourgeois" political class to realize the unity of the European states. The procedures for organising the new supranational entity were not detailed, as it is presumed that everything would be organized on a socialist basis, and therefore no supplementary tools would be necessary, but just

"order in production and equality in the distribution of social riches"⁶³. Moreover, the socialists claimed the paternity of the federalist ideas, "the idea that the Socialist International takes into consideration, more ardent since the war, that of federalization, of the economic and political union of the European states, is officially launched today, by a representative of the current governments [Aristide Briand, our note]"⁶⁴.

United Europe was perceived as dangerous by the supporters of Romania's far right. The Pan-European Movement was seen as a subversive movement, meant to undermine the fundamentals of the national state and of the recently acquired national unity. Count Coudenhove-Kalergi's proposal of solving the Bessarabian differendum by dividing Bessarabia between Russia and Romania could only generate a reaction of disapproval. "For [retaining] the Southern part of Bessarabia [it] meant to give up half of Bessarabia and the thesaurus, in order to settle up the relations with Russia and solve the peace demanded by Pan-Europe!"⁶⁵. Thus we enter a true world conspiracy theory, where the financial world would wish to promote the ideal of European unity for purely mercantile reasons, which would have nothing to do with the noble ideals professed by the pro-European manifestos. "The true and only creators of PanEuropa are the bankers and they alone"⁶⁶. The Great Depression is seen as the instrument used by the bankers to expand their global domination. "Throughout the New-York stock exchange crash, the American bankers have succeeded in taking the movable properties out of the hands of the American people in order to have a free hand"⁶⁷.

We notice here a similarity to the communist critique of capitalism. The free market, the

⁵⁸ V.V. PELLA, „Uniunea Federală Europeană. V. A doua renaștere a Europei”, year XLVIII, no. 128, 9 June 1930, "Europe cannot be saved other than by a cooperation based upon the principle of equality between all the members of the European society".

⁵⁹ *Idem*, „Uniunea Federală Europeană. X. Egalitate, independență, securitate”, *Universul*, year XLVIII, no. 133, 15 June 1930. It is worth mentioning the premonitory warning launched with this occasion, meaning the fact that, in the absence of a guaranteeing of the European states' frontiers "we will witness the worst ever war that mankind ever knew!"

⁶⁰ Ladislau GYEMANT, *Preistoria construcției europene. Prehistory of the European Construction*, Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1999, pp. 366-367. It is worth mentioning the schism that was manifesting itself in the ranks of the socialists due to the contradictory ideas of Lev Trotsky that was in favour of "United Socialist States of Europe, as a phase of transition to the World Socialist Federation" and Lenin for whom "the United States of Europe were a pacifist illusion, prejudicial to the cause of the revolution". The international evolutions will gradually determine by the end of the 1920s the victory of Lenin's opinion and the condemnation of the European project of unity.

⁶¹ „Programul de acțiune al Partidului Social-Democrat din România (mai 1927)” *apud* Ioan SCURTU (coordonator), Gheorghe Z. IONESCU, Eufrosina POPESCU, Doina SMÂRCEA, *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, Didactică și Pedagogică, Bucharest, 1982, p. 257

⁶² Constantin TITEL-PETRESCU, „Societatea Națiunilor și federația europeană”, *Socialismul*, year XXIV, no. 40, September 21st 1930

⁶³ *Ibidem*

⁶⁴ *Idem*, „Statele-Unite ale Europei”, *Socialismul*, year XXIV, no. 24, May 29th 1930

⁶⁵ N. CASIAN, *România și Statele-Unite ale Europei. Ce se pregătește Neamului și Statului nostru național prin înfăptuirea acestei confederațiuni*, Reforma Socială, 1931, p. 6

⁶⁶ *Ibidem*, p. 9

⁶⁷ *Ibidem*, p. 11

capitalism based on the American model constituted a negative element, the so-called “*dictatorship of the well-being*”. The ethnical element was also present, the Jews were suspected of being behind this system, as the anti-Semitic rhetoric was very powerful in the far-right writings of the inter-war period and also present in a part of the public sphere⁶⁸.

What can be perceived in the extreme right writings, besides anti-Semitism and the struggle against capitalism, is a sensation of fear. The fear that Romania would be once more forgotten and ignored, that it would not manage to gain a place in the first ranks of the future envisaged leadership bodies. Referring to the leadership body, proposed by Aristide Briand, N. Casian spoke about the lack of perspectives. “It must be noticed that this government or permanent political committee – as it has been called – because it is made up of a certain number of members, definitely our country will not be represented”⁶⁹.

Centralism represented another “fundamental” value that was constantly violated by the talks related to the subject of decentralisation and regionalisation, seen as precursors of PanEurope. Moreover, the apocalyptic perspective continues through the presumed war declared by PanEuropa to religion and national history, traditions being perceived as obstacles in front of the European idea and therefore they had to be eliminated. Romania was about to become an economic colony, subject to foreign capital: “Through the free movement of goods and capitals, and also by abolishing passports, all the rest that we still have, our entire national patrimony, would enter the hands of foreigners that would come to civilise and colonise us”⁷⁰.

CHAPTER V. THE IDEA OF EUROPE DURING WORLD WAR II

V.1. Starting with the Nazi idea of Europe...

The continental and national debate regarding the development of Europe would meet a new twist with the outburst of World War II, in September 1939. We notice a change of paradigm in the creation of a united Europe that accounts for the realities of

power of the period. In this respect, the ideas that imposed themselves at a European level, at least at the beginning of the war, were German, ideas with a strong racial element. The idea of a united Europe launched during that period was marked by the strong moral-political mortgage of the totalitarian regime and the exceptional situation on the continent, notwithstanding the idea of freedom of nations.

Ideology being a key element in defining Europe, the Nazi speech has to be interpreted considering the nature of the regime and of the ideology behind it. The cornerstone of the Nazi ideology embodies the key concepts of *race* and *people*, elements preceding the state and the nation, around which is built the conceptual scaffolding of national-socialism. The individual is defined by race at birth. “Race was not equivalent to people, the latter being made up of different races, one of which was superior – the Aryan, Nordic race. [...] Only the peoples that included elements of the superior race were able to establish a state, the other peoples (such as the Jews or the Slavs) being hereditary unable to create a state”⁷¹. For Adolph Hitler, the racial purity and the obtaining of vital space for the German people were essential elements⁷², the purity of the race being the warranty for survival, Europe being only a concept used for propaganda purposes.

Jacques de Launay synthesizes Adolph Hitler’s ideas of post-war organisation in a concise form. “In the centre of Europe, the Great German Reich. Around it, friend-nations with a limited autonomy (Scandinavians, Dutch, the peoples of the Baltic countries) and satellite nations (Italian, French and Spanish). In the East, a different fate awaits the Croats, Romanians, Hungarians and Greeks, also satellite nations; on the other hand, the Jews, an inferior race, condemned to extinction, and the Slavs, an inferior people that had to be reduced to the minimum”⁷³.

The racial idea would be the ground for Carl Schmitt’s attempts to theorise a new type of international relations built around the following key concepts: *Grossräume* (huge spaces) [with

⁶⁸ N. CASIAN, *România și Statele-Unite ale Europei. Ce se pregătește Neamului și Statului nostru național prin înfăptuirea acestei confederațiuni*, Reforma Socială, 1931, p. 15

⁶⁹ *Ibidem*, p. 30

⁷⁰ *Ibidem*, p. 44

⁷¹ Ladislau GYEMANT, *Preistoria construcției europene/Prehistory of the European Construction*, Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1999, p. 373

⁷² Peter BUGGE, “The nation supreme. The idea of Europe 1914-1945”, in Kevin WILSON and Jan van der DUSSEN (editors), *The History of the Idea of Europe*, Rutledge, 1995, p. 107: “Hitler had two primary goals: to cleanse the German race from inferior elements, such as Jews and Gypsies (and German life from the influence of Jewish-Bolshevik thinking) and to create a German Lebensraum by expanding to the East”

⁷³ Jacques DE LAUNAY, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial 1939-1945*, vol. I, translated into Romanian by Marcel Ghibernea and Dan Ghibernea, Științifică și Enciclopedică, Bucharest, 1988, p. 232

an economic role, my note], *Reiche* (empires), *Nationen* (nations), respectively *Bund* (union of states) [with a political role, my note]. “*Grossräume* were the unions of states associated on the basis of common, specific principles, supported by a dominant nation that had its own empire (*Reich*). [...] The states could join the so-called *Bund* (union of states), based on their homogeneity, and empower the *Bund* to interfere in the affairs of the member states in order to eliminate the dispute between them”⁷⁴.

Starting from these foundations, the Nazi senior officials presented, more or less detailed, their visions on the new Europe. An idea of the German propaganda, launched by Goebbels, referred to the creation of a “*Europe Charter*, which would have set the *path to follow for the future of peoples on the continent*”⁷⁵. What was that future? Göring had in mind the construction of a supranational structure that would coordinate politics and economy at a European level, everything being subordinated to German interests. “Regarding Europe, Göring envisages a single, supranational body, each member having its own autonomy, the dissolution of borders, since the condition of a European political synthesis is the economic unity of Europe. Exerting control over various national economies would avoid competition between industries and the overproduction”⁷⁶.

All this rhetoric has in fact an immediately applied purpose – Germany needed Europe’s continental resources and, in this respect, it had to come forward with a plan for a “new order in Europe”. It was emphasized the need for a common European market, a “European autarchy” marked by the organisation of “European family of nations in a political and economic union according to German principles and under German supremacy”⁷⁷.

These ideas benefit from a theoretical support in the work of Giselher Wirsing (1907-1975), a

German journalist and theoretician, the creator of the concept of *Zwischeneuropa*⁷⁸, an intermediary Europe between the West and the East, under German order, a combination of the traditional German geopolitical imperialism and the Nazi imperialism, based on the concept of race. We are faced with a Federal Europe, economically autarchic, a supranational system, neither capitalist nor communist. His ideas would evolve towards the construction of a European unity, organized around what he himself called “the federalist principle of a geopolitical continental organisation”, creating thus “the social community of the people” (*soziale Völkergemeinschaft*), intermediary forms between the old national states and the utopian ideal of a universal state⁷⁹. Europe had to unite in order to face the future changes that were foreseen. Caught between the America of the “standardised man” (*Einheitsmensch*) and the Soviet Union with its “massified man” (*Massenmensch*), Europe had to be united, it had to evolve from the “fiction of ‘Europe’ to the concept of the ‘New Europe’”. The alternative could only be apocalyptic: either the complete bolshevisation or the disappearance due to a World War III.⁸⁰

V. 2. ...to the Romanian perceptions on European unity

Caught in the middle of the events, Romania started by proclaiming its neutrality. The defeat of the French forces on the Western front and the progress of the German forces made neutrality useless and, in the summer of 1940, Great Romania ceased to exist⁸¹. Forced by circumstances, King Carol II abdicated in favour of his son Mihai, the power being held, *de facto*, by General Ion Antonescu, in collaboration with the extreme-right movement the Iron Guard⁸², ally of Nazi Germany.

It was the beginning of a new political regime in Romania, a military dictatorship defined as a

⁷⁴ Ladislau GYEMANT, *Preistoria construcției europene/Prehistory of the European Construction*, Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1999, p. 374

⁷⁵ Jacques de LAUNAY, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial 1939-1945*, vol. I, translated into Romanian by Marcel Ghibernea and Dan Ghibernea, Științifică și Enciclopedică, Bucharest, 1988, p. 233

⁷⁶ *Ibidem*, p. 233

⁷⁷ Peter BUGGE, “The nation supreme. The idea of Europe 1914-1945”, in Kevin WILSON and Jan van der DUSSEN, *The History of the Idea of Europe*, Rutledge, 1995, p. 108

⁷⁸ Jean NURDIN, “De la « *Zwischeneuropa* » à l’Europe hitlérienne : l’itinéraire de G. Wirsing”, in Louis Dupeux (Éditeur), *La Révolution conservatrice Allemande sous la République de Weimar*, Éditions Kimé, Paris, 1992, p. 317 “We call ‘*Zwischeneuropa*’ the Eastern part of this geographical Mitteleuropa – Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Czechoslovakia, Hungary, Yugoslavia, Bulgaria, Romania”

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 320-321

⁸⁰ *Ibidem*, pp. 321-323, “The Second World War would become for Europe the unification war, or Europe will cease to exist”

⁸¹ In July 1940 Romania ceded Bessarabia and the Northern Bukovina to the USSR, on 30 August 1940 ceded Northern Transylvania to the USSR and through the Craiova Treaty (September 1940) ceded Southern Dobruja to Bulgaria

⁸² In January 1941 the representatives of the Iron Guard tried to stage a *coup d’état* that is overrun, Ion Antonescu governing alone until his removal from power on 23 August 1944, when Romania takes sides and becomes an ally of the Western powers and the USSR

“national totalitarian state”, characterized by the cult of nation and the idea of collective and marked by anti-Semitism. “The regime set by Antonescu cannot be described as fascist. A more accurate description would be that of military dictatorship. [...] it lacked any ideology and was not supported by any mass party”⁸³. The regime was to be marked by an intense anti-Semitic policy, the Jewish population from Bessarabia and Bukovina, and not only, being subjected to an extermination regime, after their recovery from the USSR.

The territorial losses, as well as the anti-communism of the system would persuade the general, and later on Marshal Antonescu to join in alliance with Nazi Germany and to take part in the invasion of the USSR, with the purpose of recuperating Bessarabia. After the recuperation of this Romanian territory, the Romanian troops would cross the line of the Dniester. On this occasion, a temporary Romanian administration would be established over the area covered between the Dniester and the Bug, called Transnistria, an area that would become a large concentration camp, where the Jews would be deported⁸⁴. The conclusions of the Final Report written by the International Commission for the Study of Holocaust in Romania thus estimated a total number from 280 000 to 380 000 Jews that had died “in Romania and in the territories under its control”.⁸⁵

The coalition with Nazi Germany, as well as the evolution of the war, would have an influence on the Romanian representation of the European idea and of its future developments. A reference work in this domain remains Georges Cumpănașu's study, *Conditions de la Communauté Économique*

Européenne, first published in 1943, between the covers of *Economia Română* magazine. In order to understand the future evolution, it is fundamental to be aware of the fact that Europe was going through a deep crisis of civilization, shown in every aspect of the social and cultural life, a crisis with deep historical roots⁸⁶.

We notice with interest a political thinking based on threat and danger. We are faced with a cruel world, governed by harsh rules, a conflict between civilizations seen as separate groups with diverging interests. In a world torn by conflicts, to which the Latin saying *homo homini lupus* may be applied, as used by Thomas Hobbes⁸⁷, Europe had to face the threats of the new power centres, such as Asia and the USSR. The chaos of the war was to create “a void that would have to be filled, no matter how or by whom, *since social life, like nature itself, abhors the void*”⁸⁸. Add to this an old enemy, Great Britain, as well as the new global power, the United States of America⁸⁹.

Thus which would be the solution? The answer cannot be but one, the creation of a European Economic Community, an organization that has to be made with respect for certain spiritual, political, legal and economic conditions. As a continuation of Inter-war trends, the European Community was seen mainly as a unity of spirit, which would make it stand out as particular to the world, “Europe has to be invested with a spiritual formula to indicate its position in the world”⁹⁰. Christianity could and had to be that unifying force able to overcome internal dissensions.

The free circulation of ideas was a *sine qua non* condition of the spiritual unity. We are dealing

⁸³ Mihai BĂRBULESCU, Dennis DELETANT, Keith HITCHINS, Șerban PAPACOSTEA, Pompiliu TEODOR, *Istoria României*, Corint, Bucharest, 2005, p. 383

⁸⁴ Florin CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, Bucharest, 2002, p. 382

⁸⁵ Elie WIESEL (președinte), Tuvia FRILING, Mihail IONESCU, Radu IOANID (editori), *Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România. Raport Final*, Polirom, Iași, 2004, pp. 387-388, available online at http://www.insnr-ew.ro/pdf/Raport_final.pdf Last visited on 10 November 2010

⁸⁶ Georges CUMPĂNAȘU, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, Monitorul Oficial and Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, Bucharest, 1944, p. 33, : “In order to be able to explain ourselves the crisis started in 1939, it is necessary to take a look back, before 1919, before 1871 and 1815, even before 1789”

⁸⁷ Thomas HOBBS, *De Cive*, 1651, “To speak impartially, both sayings are very true; That Man to Man is a kind of God; and that Man to Man is an arrant Wolfe. The first is true, if we compare Citizens amongst themselves; and the second, if we compare Cities”, Available online at <http://www.constitution.org/th/decive00.htm> Last visited on 14 August 2010

⁸⁸ *Op. cit.*, p. 38

⁸⁹ We notice here the great similarity with the conceptions of Wirsing, who, in his work of 1944, *Das Zeitalter des Ikaros*, spoke about the existence of great global blocks: the USSR, the Anglo-Saxon world and the Far-East, seen as imminent dangers to Europe. Wirsing “denunciated the ‘American myth’ which substitutes itself to the British dream of world hegemony. [...] the crush of the European cultures by the Anglo-Saxons, the corruption of values by the American nihilism” *apud* Jean NURDIN, “De la « zwischeneurope » a l’Europe hitlérienne : l’itinéraire de G. Wirsing” in : Louis DUPEUX (éditeur) *La révolution conservatrice allemande sous la République de Weimar*, Éditions Kimé, Paris, 1992, pp. 321-323.

⁹⁰ Georges CUMPĂNAȘU, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, Bucharest, 1944, p. 41

with a *pro domo* plead in favour of the spiritual freedom, identified not as much as a freedom of ideas of any type, but as a free movement of ideas consistent with the ideals of the time. All of it must be accompanied by an appropriate social policy which would increase the people's standard of living⁹¹. The ideological situation was also reflected in the political choices to be made. We are not faced with a clear demarcation, liberalism, totalitarian system (fascism and Nazi) and communism being perceived as relatively equal.

The European space was a disorganised one, the attempts to establish an international order being an utter failure. The League of Nations, created in order to regulate the global organization, failed in its purpose, the retreat of the United States of America changing it to a European organization. Inefficient and ineffective, the League of Nations was not able to prevent the war, just to delay it. Another denounced structural deficiency was the difference between the Great and the Small Powers and the Council's organization – the decisions were adopted through unanimity, while the five permanent members were the exponents of the Great Powers⁹².

In order to create a new community, a series of changes to the international law, both public and private, were suggested:

- a) "whatever figures they might have, in population, force or surface, each country is equal before the international law and within the organization of the European community"⁹³;
- b) the ethnic principle as the foundation of the states organization;
- c) the simplification of the procedures;
- d) the arbitration;
- e) the codification of a legal system;
- f) the creation of an effective sanctioning system;
- g) the adoption of a unitary international procedure regarding the conflicts likely to arise between the citizens of various nations (in the case

of international private law)⁹⁴.

What astonishes a contemporary reader is the importance given to nationalism, as a basis for the new international order. We are dealing with an organic nationalism, similar to Charles Maurras's integral nationalism, defined as "a doctrine that expresses the community of thought, feeling, aspirations, interests and destiny of a homogenous collectivity"⁹⁵. That being said, the only logical consequence to be drawn is that of founding the international order on the basis of the national state.

Europe could not and would not be based on the American model, that of the United States. A European order could be conceived without renouncing the national sovereignty. The European states were different from the American states, they had their own identity.

Although located on different sides, we can identify a series of influences of the Atlantic Charter, signed in 1941, which provided, among others, the right of the peoples to self-determination, respectively the fact that the territorial adjustments had to be done according to the needs of the peoples concerned⁹⁶. These influences can be attributed not necessarily to the democratic spirit, but to the territorial losses suffered by Romania at the beginning of World War II. One of the strengths of the future European construction would be the disappearance of the concept of small and large countries. The presence on the European political arena of great powers would automatically lead to the emergence of a force balancing policy, heavily promoted by England over time, a policy that would stimulate other continental powers in their attempt to build alliances meant to overthrow the existent balance. The solution could not be but one, namely the complete equality of the European states before the law:"the principle of equality of every member of the European community before the European law"⁹⁷.

Thus we reach to one of the strengths of the new European construction, namely the collective

⁹¹ Georges CUMPĂNAȘU, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, Monitorul Oficial and Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, Bucharest, 1944, p. 43, "In order for the ideas to circulate, we must start by restoring the life standards of the people and of the working class"

⁹² *Ibidem*, pp. 46-47

⁹³ *Ibidem*, p. 50

⁹⁴ *Ibidem*, pp. 51-53

⁹⁵ *Ibidem*, p. 54

⁹⁶ *Atlantic Charter*, 14 August 1941, available online at <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>. Last visited on 8 September 2010, "Second, they desire to see no territorial changes that do not accord with the freely expressed wishes of the peoples concerned; Third, they respect the right of all peoples to choose the form of government under which they will live; and they wish to see sovereign rights and self government restored to those who have been forcibly deprived of them"

⁹⁷ *Op. cit.*, p. 61

character. If we want a new political construction, free from the tyranny of the force and the fails of imperialism, we need political equality, an equality that implies the collective character of the executive body of the European countries.⁹⁸ Such an executive body, based on equity, has to benefit from authority, suppleness and executive force in order to be effective in the interest of the European states.

The inter-war period was marked by the idea of war against liberalism and free initiative, competition was considered an evil that can damage social relations. Frequently, in the publishing space of the time, the anti free-market and anti competition rhetoric also put a mark on the works on Europe of the time. In a slightly ironic key, we can notice the link – in terms of ideas – between different theorists of nationalism and of the corporatist and organic state in relation to the liberal democracy and the market economy. A good example of this “communion of ideas” is to be found, among others, in the influences of Ernst Jünger’s work on the future evolutions of specialized literature. In his study *The Worker/ Der Arbeiter, Herrschaft und Gestalt* (1932) he notes a “dramatic crisis of the liberal laws”, registering “market economy, freedom of the press, the rules of the majority principle, parliamentarism” as “deformed and gruesome constructions of the ‘bourgeois’, who deserve to be permanently buried” . We need a so called “ ‘higher law’ able to bring order at economic level”¹⁰⁰. That is particularly the case since capitalist principles of market organization led to catastrophic situations, causing outbreaks of war and economic crisis: “Competition, the main economic law of liberalism, always led to economic disorders”¹⁰¹.

The anti-capitalist rhetoric gains communist accents when it is said that “economic and political

liberalism” is outworn, involving nothing less than “a double exploitation: that of the classes, at a national level, and exploitation of nations at an international level”¹⁰². “The New Europe” arrives at the end of a period of crisis and unrests, rescue laying in “reason and science”¹⁰³.

The saving solution of a controlled economy gradually emerges, seen as the only solution for the post-war European construction. We are facing a new “social contract”, a *New Deal* version adapted to European particularity where the individual loses his freedom, “the fate of man cannot be left to chance anymore”, thus becoming the subject of interest for the collectivity that needs the resources. A “solidarity rapport” is established, and a “sense of reciprocity of rights and responsibilities of both person and collectivity, a sense that will effectively ensure the harmony of both individual and collective interests”¹⁰⁴.

Everything was placed under the sign of planning, the solution being the use of the *economic plan* instrument. It was a complex instrument, over a period of 4-5 years, to be used at both national level – *the national economic plan* – and international – *the international economic plan* – which “organizes, over a limited period of time, the international economic activity by coordinating national plans”. The national plan would have to take into consideration national needs, being, however, drawn up in a way that would meet the international economic plan, the two of them being meant to regulate complex economic and social affairs like investments, migration, trade, capital distribution, the raw materials policy, etc.¹⁰⁵.

The subsidiarity principle¹⁰⁶, one of the basic principles of the European Union, as well as the

⁹⁸ Georges CUMPĂNAȘU, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, Bucharest, 1944, p. 63 , “The executive body of the European countries must have a collective character in order to include all the representatives of the peoples whose leadership it assumes”

⁹⁹ Michele PROSPERO, *Gândirea politică de dreapta*, translated into Romanian by Antoanela Ioniță, Samizdat, 2007, p. 84

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 85

¹⁰¹ *Op. cit.*, p. 65

¹⁰² *Ibidem*, p. 72

¹⁰³ We notice here a separation from the Romanian inter-war rhetoric that emphasises faith, and orthodoxy as a defining element of change, of the transformation of the old society into something new and totally different. To that purpose a defining article for the inter-war struggle against rationalism is the article of Nae IONESCU, called “Descartes. Părinte al democratismului modern”, published in *Ideea Europeană*, year II, no. 66, 8-15 May 1921. Descartes introduced “the mathematical-mechanical method in the explanation of the phenomena of nature”. Thus he “succeeded in separating, also from a theoretical point of view, the scientific thinking from the theological-anthropomorphic interpretations and even further on from religion itself”. Individualisation appears, “cogito has become the cornerstone of an egocentric idealism, it promoted a sort of personal pride and soul safely locked in itself”, which together with the method created led inexorably to “democratism”. The direct consequence has only one meaning: “the practical-scientific and the democrat-individualistic mentalities have been ruling Europe for almost three centuries”

¹⁰⁴ *Op. cit.*, p. 73

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 76

promotion of cohesion, can be identified in the description of the role of the European economic plan. "That does not have to affect nations' freedom of action, on the contrary, it has to strengthen their position by proposing practical solutions able to bring the less evolved nations at the economic, social and technical levels of the evolved ones"¹⁰⁷.

Georges Cumpănașu introduces to the public debate the concept of *complete economy*. Its fundamental premise is the ideology of a European economic solidarity, a solidarity of peoples, based on "reciprocity of interests and on equality of action and development possibilities"¹⁰⁸. The complete economy is conditioned by the existence of a governing body at economic level, in Europe, able to manage continental economy and to sanction eventual wrong doings. Economy and politics have to be coordinated, the institutional organization being a collective one.

The perception of Europe would evolve along with the evolution of World War II, when the defeat of Nazi Germany would lead to rethinking the European unity plan and, implicitly, the Romanian view on Europe.

European unity is under the influence of the economic and social structures of Europe – at least this seems to be the conclusion drawn by Mihail Ciocâlțeu, when analyzing the relationship between Romania and the achievement of European unity¹⁰⁹. Europe has a dual structure, divided between Europe A (Western) and Europe B (Eastern), the former being industrialized and homogeneous, and the latter agrarian and ethnically diversified. The differences should not be reduced to that, they are multiple, at both cultural-religious and social and educational levels¹¹⁰.

The existing differences led to a terrible and ruthless war at the end of which it was to be found

that particular formula meant to prevent the outbreak of a new conflict and to enable the reconstruction of the continent. Any construction has to be based on a series of founding principles, essential principles on which to rely on in the future. On this occasion, we are faced with the Romanian variant on the founding principles of a future European construction:

I. nationalism

We are dealing with a strong nationalism, with an extremist hue. Everything is thought of in integral terms – "a state has to contain its nationals – obviously not only its own nationals, but all of its nationals"¹¹¹. The internal policy should foster national energies, and at the external level, population exchanges would have to be encouraged in order to reduce the sources of conflict.

II. national sovereignty

Taking over the ideas previously introduced by Georges Cumpănașu, the author advocated in favour of the equality of European nations.

III. every people and state has the right to live¹¹².

At political level, the future European construction would have to be led by a super state body. It would manage common European affairs, mediating between the member states and having the power to sanction any violations, power would be based on a single European army.

The economic aspect was not neglected either, the economy of the future ceasing to be founded on liberalism, but on guidance. The condemnation of liberalism and that of the freedom of initiative seem to form the "common denominator" of the organisational ideas in the economic area that circulate in the Romanian milieus interested in the subject. The political body was to be doubled by a super state economic body to ensure the economic balance at European level. Starting

¹⁰⁶ Consolidated version of the Treaty on European Union, Art. 5, point 3, available online at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0013:0046:RO:PDF>, consulted on 5 November 2010.: "Under the principle of subsidiarity, in areas which do not fall within its exclusive competence, the Union shall act only if and in so far as the objectives of the proposed action cannot be sufficiently achieved by the Member States, either at central level or at regional and local level, but can rather, by reason of the scale or effects of the proposed action, be better achieved at Union level."

¹⁰⁷ Georges CUMPĂNAȘU, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, Bucharest, 1944, p. 77

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 78

¹⁰⁹ Mihail CIOCÂLTEU, „La Roumanie et le problème de l'unité européenne” in *Revue de Transylvanie*; vol. X; no. 1-2, January – June 1944, pp. 156-166

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 158, "In front of Europe A extremely specialized and centralized in its functions, uniform as regards its aspect, Europe B (Eastern) appears as an agglomeration of autonomous enterprises and diversified ethnical groups, without any link between them other than their religious faith or the administrative constraints of a state, most often imposed from the outside"

¹¹¹ *Ibidem*, p. 160

¹¹² *Ibidem*, pp. 160-162

from the separation between the industrial Europe and the agrarian Europe, the author envisaged a complementary and interdependent European economy based on a barter system – industrial products in exchange for agricultural ones – respecting Eastern Europe's right to seek its own solutions for industrialisation, to the extent of its mineral and raw materials resources. The idea brought forward by Georges Cumpănașu is resumed, regarding the two economic plans: the national economic plan and the international economic plan¹¹³.

From the above mentioned is ensued the natural importance of Romanian reunification and the emphasis set on solving the Transylvania problem. Facing a victorious Red Army and aware of the poor chances of Bessarabia's reunification, the problem of Transylvania's reunification gained a greater importance in the attempt to save what was left to save of the Great Romania dream. The unity of the space inhabited by Romanians is undisputed, based on geographical, economic, historical and linguistic arguments, a thing that must be kept in mind in the process of the post-war Europe's reconstruction.

CONCLUSIONS

The inter-war Romanian élites would prove sensitive to the European evolutions regarding the unity of Europe. We are dealing with an attentive analysis, often in a critical tone, of these proposals, analysis often motivated by the desire to eliminate eventual flaws and weak points that would affect the European construction. On the basis of profound changes in the internal structure of the Romanian society, a society marked by hopes and also by dark demons, the European idea found a fertile ground for debates.

The first inter-war decade was marked by the idea of regional constructions (Danubian States

League) that would reunite both the defeated and the winners. The intent was to create an entity capable of resisting both Russian pressures and the desire of the Germans to have their retaliation.

Coudenhove-Kalergi's proposals and especially Aristide Briand's *Memorandum* would bring forward onto the stage of the debate the necessity of a wider construction, at a continental scale. On this occasion, key concepts are debated regarding the European construction even nowadays: what are the geographical limits of Europe? What about the political ones? Who should be a part of Europe – only the democracies or all of the European states? What ruling bodies are necessary? And what are the founding principles? From a Romanian point of view, Europe is seen as a club of democratic states. It is an organisation based upon the equality of the member states, on the respect of frontiers and peace treaties. It is a Europe that is based on common values, which has a common economic plan. But not all accept Europe. The far-right sees, in the European unity, a manoeuvre of the bankers, designed to lead to the accumulation of the continent's riches in the hands of a minority. To them, United Europe means the end of history and national traditions.

Everything changes with World War II. Under the influence of the totalitarian ideas the importance of planning increases, together with the idea creating a state on pure ethnical bases. The European adventure in Romania would end abruptly with the arrival of communism and the instauration of dictatorship during the interval of 1945-1947.

---

¹¹³ Mihail CIOCĂLTEU, „La Roumanie et le problème de l'unité européenne” in *Revue de Transylvanie*; vol. X; no. 1-2, January – June 1944, pp. 162-163

BIBLIOGRAFIE/BIBLIOGRAPHY

Izvoare/Sources

Adevărul

ARGETOIANU, Constantin, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, volumul VII, Editura Machiavelli, București, 1996

Arhiva pentru știința și reforma socială

CASIAN, N., *România și Statele-Unite ale Europei. Ce se pregătește Neamului și Statului nostru național prin înfăptuirea acestei confederațiuni*, Tipografia „Reforma Socială”, 1931

CIOCÂLTEU, Mihail, „La Roumanie et le problème de l’unité européenne” în *Revue de Transylvanie*; vol. X; nr. 1-2, ianuarie-iunie 1944

CUMPĂNAȘU, Georges, *Conditions de la Communauté Économique Européenne*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, București, 1944

Cuvântul

DASCOVICI, Nicolae, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iasi, 1936

Economia română

GHEORGHE, Gheorghe, *Tratatetele internaționale ale României 1921-1939*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980

L’indépendance roumaine

Ideea europeană

MANOILESCU, Mihail, *Memorii I*, Editura Enciclopedică, București, 1993

PECICAN, Ovidiu, *Europa în gândirea românească interbelică*, Editura Institutul European, Iași, 1998

Revista Vremii

Revue de Transylvanie

Socialismul

Universul

Viața românească

Literatură de specialitate/Speciality literature

BANCIU, Angela, *Istoria constituțională a României. Deziderate naționale și realități sociale*, Editura Lumina Lex, București, 2001

BĂRBULESCU, Mihai, Dennis DELETANT, Keith HITCHINS, Șerban PAPACOSTEA, Pompiliu TEODOR, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2005

BECKER, Jean-Jacques, « Les conséquences des traités de paix » *Revue historique des armées*, 254 | 2009

BUGGE, Peter, „The nation supreme. The idea of Europe 1914-1945”, în Kevin WILSON și Jan van der DUSSEN, *The History of the Idea of Europe*, Routledge, 1995

CONSTANTINIU, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002

COSTEA, Simion, *Romania și Proiectul Briand de Uniunea Europeană*, Editura Universității “Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2004

COUDENHOVE-KALERGI, Richard N., *Pan-Europa*, traducere de Mircea Suhăreanu, Editura ProEuropa, Târgu-Mureș, 1997

CRAMPTON, R. J., *Eastern Europe in the Twentieth Century – and After*, second edition, Routledge, 1997

DE LAUNAY, Jacques, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial 1939-1945*, vol. I, traducere de Marcel Ghibernea și Dan Ghibernea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988

DUȚU, Alexandru, *Ideea de Europă și evoluția conștiinței europene*, București, Editura All, București, 1999

- FERARU, V. I., *Proiectul de Uniune a Statelor Europene*, Institutul de Arte Grafice „Olimpul”, București, 1935
- GYEMANT, Ladislau, *Preistoria construcției europene. Prehistory of the European Construction*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1999
- KISSINGER, Henry, *Diplomația*, traducere de Mircea Ștefancu, Radu Paraschivescu, Editura BIC ALL, București, 2002
- KISSINGER, Henry, *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994
- LIVEZEANU, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare 1918 – 1930*, Editura Humanitas, București, 1998
- MANER, Hans-Christian, *Parlamentarismul în România 1930 – 1940*, Editura Enciclopedică, București, 2004
- MEZDREA, Doina, *Nae Ionescu. Biografia*, volumul II, Editura Acvila, 2002
- NOLTE, Ernst, *Fascismul în epoca sa. Action Française, Facismul italian, Național-Socialismul*, traducere de Viorel Bucur, Editura Vivaldi, București, 2009
- NURDIN, Jean, „De la « Zwischeneurope » à l’Europe hitlérienne : l’itinéraire de G. Wirsing”, în Louis Dupeux (Éditeur), *La Révolution conservatrice Allemande sous la République de Weimar*, Éditions Kimé, Paris, 1992
- ORNEA, Zigu, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Editura Eminescu, București, 1980
- PAGDEN, Anthony (editor), *The Idea of Europe from Antiquity to the European Union*, Woodrow Wilson Center Press și Cambridge University Press, 2002
- SBÂRNĂ Gheorghe, *Românii și proiectele federale europene interbelice*, Editura Sylvi, București, 2002.
- SCURTU, Ioan, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866 – 1947)*, Ferdinand I, volumul II, Editura Enciclopedică, București, 2001
- ȚURCANU, Florin, „Néo-traditionalisme et politique dans la Roumanie des années ‘20”, *Studia Politica*, vol. I, nr. 3, 2001
- ȚURCANU, Florin, *Mircea Eliade – prizonierul istoriei*, traducere de Monica Anghel și Dragoș Dodu, Editura Humanitas, București, 2007
- WIESEL, Elie (președinte), Tuvia FRILING, Mihail IONESCU, Radu IOANID (editori), *Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România. Raport Final*, Editura Polirom, Iași, 2004
- VEIGA, Francisco, *Istoria Gărzii de fier 1919 – 1941. Mistica ultranaționalismului*, Editura Humanitas, București, 1993

Pagini web/Web pages

- <http://usinfo.org/docs/democracy/51.htm>
- <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/istorie1918-1940/11-1-1.htm>
- <http://www.u-s-history.com/pages/h1108.html>
- <http://icp.ge.ch/po/cliotexte/annees-20-30-crisis-totalitarisme/europe.union.1930.html>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0013:0046:RO:PDF>
- http://www.inshr-ew.ro/pdf/Raport_final.pdf
- <http://www.constitution.org/th/decive00.htm>
- <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0013:0046:EN:PDF>

Institutul European din România

ISSN online: 1841 - 4281